

Nimkta purva Sangh
Prarambham.

॥ निरुक्त पूर्वषट् प्रारंभः ॥

135
8

॥१॥

श्रीगणेशायनमः॥ श्रीसरस्वत्यैनमः॥ श्रीमहागुरुभ्योनमः॥ ह्रीः ॐ नमः॥
 सामान्नायः सामान्नातः सव्याख्यातव्यस्तमिमं सामान्नायं निघंटवद्वत्सा
 वक्षते निघंटवः कस्मान्निगमादुमेभवन्ति छंदोभ्यः समाहृत्य समाहृत्य
 सामान्नातास्ते निगंतव एव संतो निगमनान्निघंटव उच्यंत इत्योपमन्यवो
 पिवाहननादेवस्युः समाहृता भवन्ति यद्वासमाहृता भवन्ति तद्यान्येतानि
 चत्वारिपदजातानि नामाख्याते चोपसर्गनिपाताश्च तानीमानि भवन्ति
 तत्रैतन्नामाख्यातयोर्लक्षणं प्रादिशंति भावप्रधानमाख्यातं सत्वप्रधा
 नानि नामानि तद्यत्रोभेभावप्रधाने भवतः पूर्वापरीकृतभावमाख्याभि
 र्व्यापक्तिरित्यद्वैतिसखानामुपदेशो गौरवः पुरुषो हस्तीति भव

॥१॥

तेनाचष्टे ब्रजति पचतीत्युपक्रमप्रभृत्यपवर्गपर्यंतं मूर्तसत्त्वभूतं सत्त्वनाम

तीतिभावस्यास्ते शोते ब्रजति तिष्ठतीतींद्रियनित्यं वचनमौडुं बरायणः॥
 ॥१॥ ॥ तत्र चतुष्टुं नोपपद्यते युगपदुत्पन्नानां वाशब्दानामितरेतरो
 पदेशाः शब्दश्च कृतो योगश्च व्याप्तिमत्ता तु शब्दस्याणीयस्त्वाश्च शब्देन
 संज्ञाकरणं व्यवहारार्थं लोके तेषां मनुष्यवद्देवताभिधानं पुरुषविद्या
 नित्यत्वात्कर्मसंपत्तिर्मन्त्रो वेदेषु आविकारा भवन्तीति वार्थाय हि जाय
 तेऽस्ति विपरिणामते वर्धतेऽपक्षीयते दिनश्च तीति जायत इति पूर्वभाव
 स्यादिमाचष्टेनापरभावमाचष्टेन प्रतिषेधस्य स्तीत्यनस्य सत्वस्याव
 धारणां विपरिणामत इत्यप्रच्यवमानस्य तत्वात् द्विकारं वर्धत इति स्वांगाम्बु
 च्छयं सांयोगिकानां वार्थानां वर्धते विजयेनेति वा वर्धते शरीरेणेति वाऽपक्षी

यत्तद्व्येतेनैव व्याख्यातः प्रतिलोमं विनश्यतीत्यपरमावस्था तमावस्थेन पूर्व
 भावमावष्टेन प्रतिषेधति ॥२॥ ॥ अतोऽन्ये भावविकारा एतेषामेव विकारा म
 वंतीति हस्माह ते यथावचनमप्यहितव्याननिर्बन्धा उपसर्गा अर्थान्निराकु
 रितिशक्यता यनो नामाख्यातयोस्तु कुर्मोपसंयोगघातका मवन्त्युच्चावचः
 पदार्था मवन्तीति गार्थस्तद्येषु पदार्थ प्राकुरिमेतन्नामाख्यातयोरर्थविक
 रणमाह त्वर्वागर्थे प्रपरेत्येतस्य प्रातिलोम्यमपीत्याभिमुख्यं प्रतीत्येतस्य
 प्रातिलोम्यमिति सुदृश्यमिष्टजितार्थे नदुरित्येतयोः प्रातिलोम्यं न्यवेति विनिग्र
 हार्थर्या उदित्येतयोः प्रातिलोम्यं समित्येकी भावव्यपेक्षेतस्य प्रातिलोम्यमन्वि
 तिसादृश्या परभावमपीति संसर्गमुपेक्ष्य जननं परीति सर्वतो भावमधीत्युप

Nimukta purva Sangh
 Prarambham.

॥ निरुक्त पूर्वषट् प्रारंभः ॥

135
 8

रिभावमेभ्यः देवमुच्चावदानर्थोऽप्युक्तोपेक्षितव्याः ॥३॥ ॥ इति प्रथमः पादः ॥
 ॥ अथानिपाता उच्चावचेष्वर्थेषु निपतन्त्येषु पमार्थेषु कर्मोपसंग्रहार्थेऽ
 पि पदपूरणास्तेषामेते चत्वार उपमार्थे भवन्ति वा ते भाषायां चान्वध्यायं च
 गिनारिवेंद्रदेवेतिनेति प्रतिषेधाथः यो भाषायां मुपयमन्वध्यायं नेंद्रदेवम
 मंसतेति प्रतिषेधाथः यः पुरस्तादुपाचारस्तस्य यद्वतिषेधति दुर्मदा सो न
 सुरायामित्यपमार्थः य उपरिष्ठादुपाचारस्तस्य येनोपमिमीते विदिते
 चानेकर्मोचार्यश्चिदिदं द्रुयादिति पूजायामाचार्यः कस्मादाचार्य आचारं
 ग्राहयत्याचिनोत्यर्थानाचिनोति बुद्धिमिति वादधिविदित्यपमार्थः कुलभाषा
 श्चिदाहरेत्येव कुलसिते कुलभाषाः कुलपुसीदति कुलस्यैवोऽनेककर्मदनुक

ति

॥३॥

मिति

रिष्यतीति हेत्वपदेशकं यं नुकरिष्यतीत्यनुसंख्येन न्वेतदकांशेदिति चाथाप्युप
 माधे भवति ॥ वृक्षस्य नुते पुरुहं तं वयाः ॥ वृक्षस्येव ते पुरुहं तं शारवान्याः शा
 रवावेते वीर्यतो नापवन्ति शारवाः खशयाः ॥ इकोते वोऽथेयस्यागामार्थे दंष्ट्र
 थकमं हं विज्ञायते न तौ द्वे शिकमिव विग्रहेण सथक् ॥ त्सकर्मोपसंग्रहश्च
 तिसंमुख्यार्थोपमाभ्यां संग्रह्यते ॥ हं च त्वं च दृक् च हन्ति ते तस्मिन्नेवार्थे देव
 स्य श्वपितृस्य एत्याकारो वेति विचारणार्थः ॥ हं तं हं दृष्टिर्वीमिमां निदधानीह
 वेह वेत्यथापि समुच्चयार्थो भवति ॥ ४ ॥ ॥ वायुर्वातामनुर्वातेति ॥ अह इति च
 अह इति च विनिग्रहाथर्यो पूर्वोपसंग्रह्यते अयमहं दं करोत्यमिदमिदं
 हं करिष्यतीदं नुकरिष्यतीत्यथायुक्कार एतस्मिन्नेवार्थे उत्तरेण मेषे मेव दंति

॥३॥

॥४॥

संचरेण्यमुताधीतं विनश्यति ॥ न नूनमस्य घनं नो एवं भस्म नमद्यास्मिं
 नद्यविधिरित्यहो नामधेयं धीतं तद्वृत्ति सतः ख उपाशंस नीयः कालो ह्योही
 नः कालः कस्तद्वेदयद्वृतं । कस्तद्वेदयद्वृतमिदमपीतरद्वृतमपस्तमिति
 वान्यस्य चित्तमभिसंचरेण्यमभिसंचार्य न्योनानेयश्चित्तं चैतने रुताधी
 तं विनश्यतीत्यथाध्यातं विनश्यत्याध्यातमभिप्रेतमथापि पद पूरणः ॥ ६ ॥
 ॥ नूनं साते प्रतिवरं जरित्रे दुही यदि द्रु दक्षिणामघोनी ॥ शिखास्तोत
 भयो माति धग्भगो नो ब्रह्म हृदे मावेदये सुवीरः ॥ साते प्रतदुग्धां वरं जरि
 त्रैवरो वरयितव्यो भवति जरिता दक्षिणामघोनी मघवती मघमिति ॥ ४ ॥
 धननामधेयं महते दानकर्मणो दक्षिणा दक्षतेः समर्पयति कर्मणो ब्य

र्धं समर्पयतीत्यपि वा प्रादक्षिणागमनादिशामभिप्रेत्य दिग्घस्तप्रकृतिदक्षि
 णास्तोदक्षतेरुत्साहकर्मणो दाशतेर्वास्याहानकर्मणो हस्तो हतेः प्राशुहं
 ननेदहिस्तोत्पयः कामान्मास्मानतिदही मास्मानतिहाय दामगानो सुब
 हृद्वेदमस्वेवेदने भगो भजते ब्रह्मदिति महतो नामधेयं परे ब्रह्म भवति वीरवं
 तः कल्याण वीरावा वीरो वीरयत्यभिवाच्येते वास्याद्भित्ति कर्मणो वीरयते वा
 सीमिति परिग्रहाथर्यो वापद पूरणो वा प्रसीमादित्यो भस्म जल प्रास्म ज
 दिति वा प्रास्म जल सर्वत इति वा विसीम ॥ ५ ॥ तः सुरुचो वेन आवरिति च
 वृणोत्सर्वत आदित्यः सुरुच आदित्य रश्मयः सुरुचो नादपि वासीमेत्येतद
 नर्थकमुपबंधमादहीतपंचमीकर्मणो सीमः सीमतः सीमातो मर्यादातः सी

यं

स्व

ध्वनिर्हिंसा कर्मा तत्प्रतिषेधो निपात इत्येके तत्कथमनुदात्तप्रकृतिनामस्या इ
ष्टव्यं तु भवत्यतस्तत्संख्ये स्थिरपीतमाहु रिति द्वितीयायामुतो त्वसैतन्वां १ विस
स्त्र इति चतुर्थ्यामपि प्रथमा बहुवचने ॥ ८ ॥ अक्षरवतः कर्णवतः सखायो
मनोजवेष समावपुः ॥ आदघ्ना स उपकक्षा स उ त्वे ह दा इ व स्मा त्वा उ त्वे
दृष्टे ॥ अक्षिमेतः कर्णवतः सखायो क्षिचक्षे रनत्ते रित्योग्रयणस्तस्मादेत
व्यक्ततरे इव भवत इति ह विज्ञायते कर्णः कृतं तैर्निर्कृतं द्वारो भवत्युत्तरि स्या
ग्रायणं च छंती वके उदगं तामिति ह विज्ञायते मनसां प्रजवेष समावपुः सुरा
स्य दघ्ना अपर उपकक्षा दघ्ना अपर आस्थमस्य ते रास्यंदत एव दर्शनमिति वादघ्नां
दध्यतेः स्ववतिकर्मणोदस्यते वा स्याद्विदस्ततरं भवति यस्मै या ह दा इ व के प्रकृते

नमश्चुवीताऽश्वः सवचनीयः स्याद्यत्किंचित्तं द्यात्तदांतदथापि चेत्सर्वाण्य
 रव्यातजानिनामानि स्युर्वावद्विर्भावैः संप्रयुज्ये ततावेदो नामधेयप्रति
 लंभः स्यात्तत्रैव स्वरूपादरवायावा संजननी च स्यात् ॥१३॥ ॥ अथापि ए
 षान्यायवान्कर्मनामिकः संस्कारो यथा चापि प्रतीताया नि स्युस्तथैवान्या
 चक्षीरन्पुरुषं पुरुश्चाय इत्या चक्षीरन्नेत्यभवंतर्दनमिति तणमथापि नि
 ष्यन्नेषिव्याहारमिविचारयंति प्रथनात्स्थिवीत्याहुः कएनामप्रथयि
 थ्यत्किमाधारश्चेत्यथानन्वितेऽर्थेऽप्रादेशिके विकारेपदेश्यः पदेतरासि
 त्संस्कारशकटायन एतेः कारितं च यकारादिंचांतकरणमस्तेः सुधंच ॥७॥
 संस्कारादिंचाऽथापि सत्वपूर्वोभाव इत्याहुः परस्माद्भावत्सर्वस्य प्रदेशो ना

पपद्यत इति तदेतन्नोपपद्यते ॥१३॥ यथो हिनुवा एतत्तद्यवस्वरसंस्कारो स
 मर्थो प्रादेशिके न गुणेनान्वितो स्यातां सर्वप्रादेशिकमित्येवं सत्यनुपा
 लंभ एष भवति यथो एतद्यः कश्च तत्कर्म कुर्यात्सर्वतत्सर्वतथा चक्षीरन्ति
 ति पश्यामः समानकर्मणो नामधेयप्रति लंभमेकेषां नैकेषां यथा तक्षाप
 रिब्राजको जीवको ज्ञमिज इत्येते नैवोत्तरः प्रसक्तो यथो एतद्यथा चापि प्र
 तीतार्थानि स्युस्तथैतान्या चक्षीरन्ति संत्यक्तप्रयोगाः कृतोप्येकपदिका
 यथा ब्रततिर्दमनजां द्यप्राहारे जागृको दर्वहोमीति यथो एतन्निष्य
 न्नेषिव्याहारोऽपि विचारयंति ति भवति हि निष्यन्नेऽपि व्याहारे योगपरीक्षिः
 प्रथनात्स्थिवीत्याहुः कएनामप्रथयिथ्यत्किमाधारश्चेत्यथैव दर्शनेन पृथु

रप्रथितावेदयन्यैरथाप्येवं सर्व एव दृष्टप्रवादाः पालयते यथो एतत्पदेत्य-
 पदेतरार्धात्संचस्कारोऽतियोऽनन्वितेऽर्थे संचस्कारसत्तेन गार्हः सैषा पुरुष-
 हीनवगास्त्रिगर्हा इति यथो एतदपरस्माद्वावात्पूर्वस्य प्रदेशो नोपपद्यत इ-
 ति पर्यामः पूर्वोत्पन्नानां सत्वानामपरस्माद्वावानामधेयप्रतिल्लसमेक-
 ने केवा यथा बिल्लादोलंबच्छडक इति बिल्वं मरणाद्वा मेदनाद्वा ॥ १४ ॥
 इति चतुर्थपादः ॥ ॥ अथापीदमंतरेण मंत्रेष्वर्थप्रत्ययोनविद्यतेऽर्थमप्र-
 तियतो नात्यंतस्वरसंस्कारोद्देशस्तदिदं विद्यास्थानं व्याकरणस्य कार्त्स्न्य-
 स्वार्थसाधकं च यदि मंत्रार्थप्रत्ययायाऽनर्थकं भवतीति कोऽसौ नर्थकाहिमं-
 त्रास्तदेतेनोपेक्षितं नियतवाचोयुक्तं योनियतानुपूर्व्या भवत्यथापि वा

दत्तकतदक्षिणाभिर्न जिह्मायंत्योनरकं पतामेति नरकं चरकं नीचैर्गमनं
 नास्मिन्नमणोऽस्मान्मलमप्यस्तीति वाऽथापि न चेत्येषद्वयेतेन संप्रयुज्य-
 तेऽनुसृष्टेन चेतसुरापिबंतीति सुरासुनोतेरेवमुच्चावचेष्वर्थेषु निपतंति
 तउपेक्षितव्याः ॥ १५ ॥ ॥ इति तृतीयपादः ॥ ॥ इतीमानि चत्वारि पद-
 जानान्यनुक्रांतानि नामाख्याते चोपसर्गनिपाताश्च तत्र नामान्याख्या-
 तजानीति शाकटायनो नैरुक्तं समयश्च न सर्वाणीति गार्हो वै व्याकरणा-
 नां वै केतद्वचस्वरसंस्कारो समर्थोऽपि देशिकेन गुणेनान्वितो स्यातां स-
 विज्ञातानि तानि यथा गोरश्चः पुरुषो हस्तीत्यथ च सर्वान्याख्यातजानि
 नामानि सूर्यः कश्चन कर्त्तुं कुर्यात्सर्वतस्तत्तथैव क्षीरान्यः कश्चाधा-

एव

सुणेनरुपसंपन्नाविधीयंतउरुप्रथमस्वेतिप्रथयतिप्रोहाणीतिप्रोह
त्यथाचनुपपन्नार्थोपवंत्योवधेत्रायस्वेनस्वधितेमेनंहिसीरित्याह
हंसन्नापि विप्रतिषिद्धार्थोपवन्ति। एकैरुद्रोवतस्तेनद्वितीयः। अ
संख्याताः सहस्राण्येकैरुद्राभिधिसूत्र्याः। अशत्रुरद्रजक्षिषेशत
सेनाअजयत्साकमिंद्रः। इत्यथापिजानंतं संप्रेष्यत्यग्नयेसामिध्यमाना
यानुब्रूहीत्यथायाहादितिः सर्वमित्यादितिद्यौरिदितिरक्षमितितदुप
रिष्टायाख्यास्यामोऽथाप्यविस्पष्टार्थोपवंत्यमग्याह। अशिमन्सारयायि
काणुकेति॥१५॥ ॥अथर्वतत्राष्टसामान्यादेतद्वेयस्यसमृद्धयद्रूप
समृद्धयकर्मक्रियमाणान्तर्गुर्वाभिवदतीतिचब्राह्मणंकीलंते

तार

ब्जा

पुत्रेर्नृत्तभिरितियथो एतन्नियतवाचोयुक्तयोनिपतानुपूर्व्यां भवन्तीति लोकि
 केष्वप्येतद्यथेन्द्राग्नीपितापुत्राविति यथो एतद्वाह्येण न रूपसंपन्ना विधीयन्ते
 इत्युदितानुवादः स भवति यथो एतदनुपपन्नार्था भवन्तीत्याम्नायवचनाद्
 हिंसा मतीयेत यथो एतद्विप्रतिषिद्धार्था भवन्तीति लोकि केष्वप्येतद्यथा सप
 त्नायं ब्राह्मणोऽनमित्रो राजेति यथो एतज्जानन्तं संप्रेष्यतीति जानन्तमपि व
 द्यते जानन्ते मधुपर्कं प्राहेति यथो एतददितिः सर्वमिति लोकि केष्वप्येतद्य
 था सर्वरसा अनुप्राप्ताः पानीयमिति यथो एतद्विस्पृष्टार्था भवन्तीति नेषस्था
 त्त्वारपराधो यदेन मन्धो न पश्यति पुरुषा पराधः स भवति यथा जानपदीषु वि
 द्यातः पुरुषविशेषो भवति पारो वर्यवित्सुतुरबलु वेदित्पुत्रयो विद्यः प्रशस्यो

भवति ॥१६॥ ॥ इति पंचमः पादः ॥ ॥ अथापीदमंतरेण पदविभागो नीव
धते । अवसायपद्धते रुद्रमूलेति पद्धदवसंगावः पथ्यदनमवतर्गत्यर्थस्या
सोनामकरणस्तस्मान्नावगच्छन्त्यवसायाश्चानितिस्यति कुपस्तृष्टोविमो
यनेतस्मादवगच्छन्ति । दूतो निर्देत्या इदमाजगामेति पंचम्यर्थप्रेक्षावाच
ष्यर्थप्रेक्षावाः कारांतं परो निर्देत्या आचक्ष्वेति चतुर्थ्यर्थप्रेक्षेकारांतं परः
सन्निकर्षः संहितापदप्रकृतिः संहितापदप्रकृती । निसर्ववरणानां प
षदान्यथापि याज्ञेदेवतेन बहवः प्रदेशा भवन्ति तदेतन्नोपेक्षितव्यं तेनैव दु
र्लिंगज्ञा अत्र स्मृतिः । इदं नत्वा शवसा देवता वायुं यणं तीति वायुं लिंगं च
लिंगं चाग्नेये मंत्रेऽग्निरिव मन्त्रो विधितः सह सति तथ्याग्निर्मान्यवे मंत्रो

॥१०॥

पितो ज्वलितस्त्रिषिरित्यस्येयेद। सिनामभवत्यपि ज्ञानप्रशंसाभवत्य
 ज्ञाननिंदा च ॥ ७ ॥ ॥ स्थाणुरयं भारहारः किलाभूदधीत्यवेदनविज्ञाना
 तियोर्थं ॥ योऽर्थज्ञ इत्सुकलं भद्रमश्रुतेनाकमेति ज्ञानविधूतपाप्मा ॥ य
 द्गृहीतमविज्ञातं निगदेनैव शब्देन ॥ अनन्नाविव ॥ शुक्केधो न तज्ज्वल
 तिकर्हन्वित ॥ स्थाणुस्तिष्ठते रथोत्तररणास्थो वा ॥ ॥ १८ ॥ उत्तलः प
 श्यन्नददर्शवाचमुत्तलः शृण्वन्नृणोत्येनां ॥ उत्तोत्तलस्मैतन्वां वि सस्वे
 जायेव पत्युशत सुवासाः ॥ अथैकः पश्यन्नपश्यति वाचमपि च शृण्वन्नृ
 णोत्येनामित्यविद्वोऽसमाहार्थमथैकस्मैतन्वं वि सस्व इति स्वमात्मानं
 विद्वणो ज्ञानं प्रकाशनमर्थस्याहानयावाचोपमोत्तमयावाचा जायेव प

॥१०॥

ले कामयमाना सुवासा नृकुलेषु दोस्तैः कल्याणवासाः कामयमाना
नृकुलेषु यथास एनां पश्यति सशृणोतीत्यर्थज्ञप्रशंसा तस्योत्तराभर
ये स निर्वचनाय ॥१९॥ ॥ उत्तमं सख्ये स्थिरपीतमाद्रुर्ने न हि न्वत्यपि वाजि
नेषु ॥ अथैवाचरति मायैष वाचं शुश्रुवां अफलामपुष्पां ॥ अथैकं वाक्
सख्ये स्थिरपीतमाद्रु रममाणं विपीतायं देवसख्ये रमणीये स्थान इति
वाविज्ञातायं यन्माप्नुवंति वाग्ज्ञेयेषु बलवत्स्वयधेनवा ह्येष चरति मायया
वाक्प्रतिरूपयानास्मै कामान् दुग्धे वा दद्याद्देवमनुष्यस्थानेषु यो वाचं क्र
तवान्भवतीत्यफलामपुष्पामित्यफलाम्ना अपुष्पा वाग्भावतीति वा किं नित्य
पुष्पफलेति वाचं वाचः पुष्पफलमाह याज्ञदेवते पुष्पफले देवताध्यासे वा

नि० ३०

॥११॥

दु

धा

साक्षात्कृतधर्माणां ऋषयो ब्रह्मवृक्षेऽवरेष्योऽसाक्षात्कृतधर्मस्य उपदेशेन
मंत्राणां प्राक् रूपदेशाय म्लायंतो वरे बिलग्रहणाये मंत्रं यं समाम्नासिषु
वेदं च वेदांगानि च बिलं मिलं मासनमिति वेतावंतः समानकर्मणो धा
तवो धातुर्देवातेरतां वंत्यस्य सता त्वस्य नाम धेयान्ये तावतामर्थानामिदं
मभिधानं नेघंटुकमिदं देवतानामप्राधान्येनेदमितितद्यदन्यदेवते मंत्रे
निपतति नेघंटुकं तत् । अश्वं नत्वा वारवंतं । अश्वमिवत्वा वालवंतं वाला
दंशवारपाथमिवंति दशो दशतेः । मृगो न सीमः कुचरो गारिष्ठाः । मृगइ
वसीमः कुचरो गारिष्ठा मृगो माहर्गं तिकर्मणो सीमो विष्यत्यस्माद्गीष्मो ॥११॥
येतस्मादेव कुचरइति चरतिकर्मकुलितमयचेदेवताभिधानं कायं न

यरतीतिगिरिष्ठागिरिस्थायगिरिःपर्वतःसमुद्रीर्णोभवतिपर्ववान्पर्व
तःपर्वपुनःपृष्ठातेःप्रीणातेर्वीर्धमासपर्वदेवानस्मिन्प्रीणंतीति तस्य क
तीतरत्संधिसामान्यान्मेघस्छायीमेघोपिगिरिरेतस्मादेवतद्यानिन
मानिप्राधान्यस्तुतीनां देवतानां तद्देवतमित्याचक्षते तदुपरिष्ठाद्या
ख्यास्यामोनेघंदुकाभिनेगमानीहिह॥ ॥२०॥ ॥श्चखल॥समाम्सा
यस्तत्रचतुष्टुमत्तान्येऽथानिपातावायुर्वीत्वाननूननूनंसातृचांत्वोऽ
क्षएवंतोनिष्टुक्कासोहविभिरितीमान्यथापियोयथोहिन्यथापीदमर्थ
वंतोऽथापीदस्याणुरयमुतत्वःपश्यन्नुतत्वंसुरेव्यविंशतिः॥ ॥इतिनि
रुक्तेप्रथमोऽध्यायः॥ ॥१॥अथनिर्वचनंतेद्युष्टुपदेष्टुस्वरसंस्कारोस

मयै प्रादेशिके न गुणे ना न्वितो स्यातां तथा ता नि निर्ब्रूयादथान न्वितेऽर्थेऽ
 प्रादेशिके विकारेऽर्थ नित्यः परीक्षेत केन चिद्वृत्तिसामान्येना विद्यमाने सा
 मान्येयक्षरवर्ण सामान्यानि निर्ब्रूयान्न त्वेव न निर्ब्रूयान्न संस्कारमाद्रिये
 तविशयवत्यो हि वृत्तयो भवन्ति । यथार्थविभक्तीः सन्नमयेत्यन्तमवत्तमे
 तिधात्वा दी एव शिथेते अथाप्यस्ते निवृत्तिस्थानेष्वदिलोपो भवति स्तः सं
 तीत्यथाप्यंतलोपो भवति गत्वागतमित्यथाप्युपधा लोपो भवति जम्भतुर्ज
 मुरित्यथाप्युपधा विकारो भवति राजाददीत्यथापि वर्णलोपो भवति ल
 वायामीत्यथापि द्विवर्णलोपस्तच्चद्रत्यथायादिविपर्ययो भवति ज्योति
 र्चनो बिंदुर्वर्च इत्यथायाद्यंतविपर्ययो भवति स्लोकारज्जुः सिकतास्त

॥१३॥

॥१३॥

मेकपदानिनिर्द्धयादयतेहितसमासेषेकपर्वसुचाःनेकपर्वसुचं पूर्वपूर्वम
परमपरं प्रविशज्य निर्द्धयादयः पुरुषोदंडपुरुषोदंडमर्हतीतिवादेन
संपद्यतइतिवादेदोददतर्धारयति कर्मणोऽकूरोददतेमणिमित्यभिप्रायते
दमनादित्योपमन्यवोदंडमस्याकर्षतेतिगर्हायोक्तद्वारज्जुरन्धस्यकर्ष
सवतेकक्षोगाहतेःकसइतिनामकरणःख्यातेर्वाडनर्थकोप्यासःकिमस्मिन्
व्यानमितिकृतेतिवात्सामान्यान्नुष्यकक्षोबाहुमलसामान्यादधस्य॥
॥२॥ ॥ राज्ञःपुरुषोराज्ञपुरुषोराजोराजतेःपुरुषःपुरिषादेःपुरिशायःक्षर
यतेर्वाधूरयसंतरित्यंतपुरुषमभिप्रेत्य।यस्मात्परंजापूरमस्ति।किंविद्यस्मा
न्नाणीयोनज्यायोस्तिकश्चित्॥वृक्षइवस्तब्धोऽपि रितिष्ठत्येकस्तेनेदंपूर्णं

॥१३॥

पुरुषेण सर्वमित्यपिनिगमोभवातिविश्वकद्राकर्षोर्विश्वकद्रइतिभगवतोभा
ष्यतेद्रातीतिगतिकुत्सनाकद्रातीतिद्रातिकुत्सनावकद्रातिकद्रातीतिसतोऽ
नर्थकोऽप्यासस्तदस्मिन्नस्तीतिविश्वकद्रःकल्याणवर्णरूपःकल्याणव
र्णस्येवास्यरूपंकल्याणकमनीयंभवतिवर्णोवृणोतेरूपेयेचतेवंतद्विसे
मासान्निर्द्धयाःनेकपदानिनिर्द्धयान्नावेय्याकरणायनानुपसन्नायानिदं
विदेवानित्येहविज्ञातुर्विज्ञानेस्तस्योपसन्नायतुनिर्द्धयाद्योवालंविज्ञातुंस्या
न्मेधाविनेतपश्चिनेवी॥॥३॥ ॥विद्याहवेक्राह्यणमाजगामगोपायमाशिव
धिहमस्मि॥अस्त्यकायानुजंवेऽयुतायनमोर्द्धयावीर्यवतीतथास्या॥
यजोत्पत्त्यावितेयेनकर्णावदुःखंकुर्वन्मृतं संप्रयच्छन्॥तंअन्येतपितरं

त x रे

॥१४॥

मातरं च तस्मै न दुष्टे कृतमश्ननाह ॥ अथापि ताये गुं नो द्रियते विप्रो वाचा
मने सा कर्मणा वा ॥ यथैव तेन गुरोर्मो जनीयास्तथैव तान्ने मुक्तिर्नैकतंतत्र ॥
यमेव विद्याः शुचिप्रमत्तं मेधाविनं ब्रह्मचर्योपपन्नं ॥ यस्तेन दुष्टे कृतम
श्ननाह तस्मै मा ब्रूयान्निधिपायः अन्नमिति निधिः शब्धिरिति ॥ ४ ॥ अथा
तो नुक्रमिथामो गौरिति यथिव्यानामथेयं यद्वरंगतामवति यथास्यो भूता
निगच्छति गते वै कारो नाम करणो यापि पशुना मेहमवत्येतस्मादेवाऽथाप्य
स्यांता धितेन हस्तेन वा नृगमासवति गोभिः श्रीणीतमत्सरमिति पयसो मत्सर
रः सोमो मंदते सत्यसि कर्मणो मत्सर इति लोभनामा भिमत्त एनेन धनं सवति
पयः पिबते वीषायते वीक्षीरं क्षरे तर्धसेर्वरो नाम करणो अरि मिति यथाऽ

॥१४॥

घो

र्कित्यथाप्यंत व्यापति र्भवति ॥ १॥ ॥ ओ ॥ मेघो नाथो गाधो वधर्मो धृत्यथा
पिबतो पजनं आसुद्धा रोम नृजैति तद्यत्र स्वरानंतरां तस्मांतर्धतुमा
वति तद्धि प्रकृतीनां स्थाना मिति प्रादृशति तत्र सिधायामनुपपद्यमाना
यामितरयोपपि पापदयि वेत्तया ये केऽल्पनिश्चयतयो सवति तद्यथैतद्वति
र्दुःष्टुः पशुः पशुः कृणारुमित्यथापि भूषिके प्यो धातुभ्यो नेगमाः कृतोभा
थं ते दमनाः क्षेत्रे साधा इत्यथापि नेगमेभ्यो माषिकार उल्लंघतमित्यथापि
प्रकृतय एवैकेषु भाष्यंते विलतय एकेषु शास्त्रवति गतिकर्मी कंबोजे वेषमा
थते कंबोजाः कंबलभोजाः कम्बनीयभोजा वा कंबलः दमनीयोपवति वि
कारमस्यार्थेषु भाष्यंते शब्दशतं दाति लवनाथं प्राच्येषु दाते मुदीच्येषु व

त्रे

शुंदु हंतो अथास ते गवीत्याधिषण चर्मणोऽशुः शमष्टमात्रो भवत्यननायशं
भवतीति वा चर्मचरते वैष्टतं भवतीति वाऽथापि चर्मचरते स्मा च गोभिः संन
धो असि वीलयस्वेति रथस्त तावथापि स्मा चरते स्मा च गोभिः संन धाप
ताते प्रस्तते तीष्ठुस्तौ ज्यापि गोरुच्यते गच्ये क्ता हितं मथे वेन ग व्यागमय
तीष्णिति ॥ ५ ॥ ॥ वृक्षे वृक्षे नियतामीमयद्वौस्ततो वयः प्रपतान्पूरुषादः ॥ व
क्षे वृक्षे धनुषि धनुषि वृक्षो ब्रश्च नादृत्वा क्षांतिं घटीति वा क्षांक्षियते निर्वास
कर्मणो नियतामीमयद्वौः शब्दं करोति मीमयतिः शब्दं कर्मात्ततो वयः प्रपतं
ति पुरुषानदनाय विरिति शकुनिनाम वेतेर्गति कर्मणोऽथापीषुनाम हसवसे
तस्मा देवादि लोपि गोरुच्यते उतादः परुषे गविः पर्वरात्तस्वती लोपमन्य

नि. २०

॥१५॥

तानिवावास्तुनिदाम्नामहेगमनारयन्त्रगोविभूरिश्रुं भ२

गाबहुश्रुं गाभूरी

बोऽथायस्येकोरश्मिश्चंद्रमसंप्रतिदीयतेतदेतेनोपेक्षितव्यमादित्यतोस्यदी
प्तिर्भवतीति। सुषुम्नः सूर्यरश्मिश्चंद्रमागंधर्वत्येदं पिनिगमोभवति सोपिगो
रुच्यते। अत्राह गोरमन्वेतेतदुपरिष्ठाद्व्याख्यास्यामः सर्वेपिरश्म्ययोगाव
उच्यंते॥ ॥६॥ ॥तावावास्तुन्युश्मसिगमध्वेयत्रगावोभूरिश्रुं गाभयासः

॥ अत्राहतदुरुगायस्यवृक्षः परमंपदमवभाति पृथिवीतिवदुनोनामध्वेयंप
भक्तीति सतः श्रुं गं श्रयते वा श्रुं गाते वा श्रुं भाते वा शरणायोद्भूतमिति वा शिर
सो निर्गतिमिति वा या सोयनास्तत्र तदुरुगायस्यविलोमहागतेः परमंपदंपरा
ध्यस्त्वमवभाति पृथिवीपादः पृथ्वीस्तन्निधानात्पृथ्वीपादप्रकृतः प्रभागपा
दः प्रभागपादसामान्यादितराणि पदान्येवमन्येषामपिसत्त्वानां संदेहविधौ

॥१५॥

॥१६॥

नायमपीतरोयोनिरेतस्मादेवपरिसुतोभवतिबहुप्रज्ञास्मिमापद्यतेव
 र्षकर्मणाशाकपूणिःसंकल्पयान्वक्तैसर्वादेवताजानामीतितस्मैदेवतो
 भयलिङ्गाप्रादुर्बभूवतांनजज्ञेतांप्रच्छविदिषाणित्वेति साऽस्मा एता
 म्ब्रह्मादिदेशैषामहेवतेति॥ ॥८॥ ॥अयंसशिक्षेयेनगौरभीहतामिमा
 तिमायुधसनावधिश्रिता॥साचिन्तिभिर्निहचकारमर्त्यविद्यद्भवंतीप्र
 तिविमेमोहत॥अयंसशब्दायतेयेनगौरभिप्रवृत्तामिमातिमायुशब्दकरो
 तिमायुमिवादित्यमितिवावोगेषामाध्यमिकाधंसनेमेघेऽधिश्रितासाचि
 न्तिभिःकर्मभिर्नरेवेर्निकरोतिमर्त्यविद्यद्भवंतीप्रत्यहतेवविविक्त्रिरितिरूप
 नामवृत्तातीतिसतोवर्षेणप्रच्छाद्येष्टयिवीतत्युनरादत्ते॥ ॥९॥ ॥हरण्यना

॥१६॥

मान्युनराणिपंचदशहरण्येकस्माद्विद्यतआयम्यमानमितिवाहियतेज
 नाज्जनमितिवाहतरमणंभवतीतिवाहृदयरमणंभवतीतिवाहृदयतर्वास्या
 स्तेषाकर्मणोऽन्तरिक्षनामान्युनराणिषोडशांतरिक्षकस्मादेतराक्षतंभ
 वत्यंतरमेतृतिवाशरीरेष्टंतरिक्षयमितिवातचसमुद्रइत्येतस्मार्थिवेन
 समुद्रेणसंदिह्यतेसमुद्रःकस्मात्समुद्रवत्यस्मादापःसमभिद्रवत्येनमा
 पेःसमोदेतेऽस्मिन्सूतानिसमुद्रकोभवतिसमुनतीतिवातयोर्विभागस्त
 त्रैतिहासमाचक्षतेदेवापिश्वाध्विषेणःशंतनुश्चकौरयोन्नातरोवभूवतुः
 सशंतनुःकनीयानभिषेचयान्वक्तैदेवापिस्तपःप्रतिपदेततःशंतनोराज्येद्वा
 दशवर्षाणिदेवोनववर्षातमूचुर्ब्राह्मणाअधर्मस्तथाचरितोज्येष्ठंभ्रात

॥७॥

न्त

रमंतरित्याभिषेचितं तस्मात्तदेवानवर्षतीति सशंतनुर्देव पिंशिशि सराज्येन
 तमुवाच देवापिः पुरोहितस्तोसानियाजया निचत्तितस्येतद्वर्षकामस्तु
 तस्येषामवति ॥ ॥१०॥ ॥ आर्षिषेणो होत्रमृषिर्नषीदन् देवापि देवसुम
 तिविकित्वान् ॥ स उत्तरस्मादधरं समुद्रे मपोदिव्या अस्तजद्वर्षाजभिः
 आर्षिषेणो नृषिषेणस्य पुत्रं दूषितं स नस्येति वा सेना सेभरा समानगति
 वा पुत्रः पुरुत्रायतो निपरणाद्वा पुनरकंत तत्रायत इति वा होत्रमृषिर्नषी
 दन् नृषिर्दर्शनात्स्तोमान्ददर्शेत्योपमन्यवस्तद्यदेनां स पस्यमानान् ब्र
 ह्मस्वयं भवप्यानर्षत नृषयो मवस्ते दृषीणामृषिर्ब्रह्ममिति विज्ञायते देवापि दे
 वतामाप्तास्तु सान्वप्रदानेन नव देवसुमतिं देवानां कल्पाणीमर्तिं विनित्वाश्च

॥११॥

म

ते तान्येत्सुमानि कर्मणि समाननिर्वचना निनाना कर्मणि चैन्नानानिर्वचना
 नियथार्थनिर्वक्तव्यानीति मान्ये कविरातिः पृथिवीनामधेयान्यनुक्रांता
 नितत्रनिर्देति निर्देष्टुं छतेः कृष्णपत्तिरितारा सा पृथिव्या संहिषतेत
 योर्विभागस्तस्या एषामवति ॥ ॥७॥ ॥ य ईव कारनसो अस्य वेदये ई
 ददर्श हिरुगिन्नु तस्मात् ॥ समातुयो नापरवीतो अंतर्बहुप्रजानिर्देति
 मा विवेश ॥ बहुप्रजाः कृष्णमापद्यते इति पारव्राजकाः वर्षकर्मतिनेरु
 क्ताः य ईव कारतिं करोति किरती संहिधौ वर्षकर्मणान सो अस्य वेदम
 ध्यमः स एवा स्य वेदमध्यमे यो ददर्शादित्यापहितं समातुये नो माता त
 रिक्षं निमश्यते अस्मिन् हतानियो निरंतरिक्षं महान क्यवः पारवीतो वायु

तत्रानासउत्तरस्मादधरंसमुद्रं। उत्तरउत्तरतरोपवत्यधरोधोरोधोनधाव
तीत्यर्धगतिप्रतिषिधातस्योत्तराक्षयसो नर्वचनाय॥ ॥११॥ ॥यद्देवापिः
शतनवेपुरोहितोहोत्रायवृतः कृपयन्नदीधेत॥ देवश्रुतं वृष्टिवनिं ररा
णो बृहस्पतिर्वचमस्माज्यच्छत्र॥ श्रुतनुः श्रुतनोऽस्त्विति वा शमस्मेतन्वा
अस्त्विति वा पुरोहितः पुर एनंदधतिहोत्रायवृतः कृपायमाणोऽन्वध्याय
देवश्रुतं देवानंश्च एवंति वृष्टिवनिं वृष्टिया चिनं रराणो रातिरप्यस्तो बृह
स्पतिर्ब्रह्मासीत्सोऽस्मे वाचमयच्छत्रं दुपव्याख्यातं॥ ॥१२॥ ॥साधा
रणान्युत्तराणि षड्देवश्चादित्यस्य च यानित्वस्य प्राधान्येनोपरिष्ठात्ता
नित्यस्थित्यामजोदित्यः कस्मादादत्तेरसानादत्तेऽसंज्योतिषामादी

॥१८॥

तोभासेति वाऽदितेः पुत्रद्वयं त्रिवाल्मीकिप्रयोगं त्वस्यैतदंर्थापराम्भायेऽस्तु कृत्वा
 कृत्स्नं यमैर्दितेयमादितेः पुत्रमेव मन्यासामपि देवतानां मादित्या प्रवादः स्तुत
 यो भवन्ति तद्यथेतन्मित्रस्य वरुणास्यो र्यमो दक्षस्य भगस्यां शस्येत्यथापि
 मित्रारुणयोः भ्रादित्यादानुनस्पती। दानपती अथपि मित्रस्यैकस्य। प्रस
 मित्रमन्त्रे अस्तु प्रयस्वान्यस्तु आदित्याशिक्षति व्रतेनेत्यपि निगमो भवत्य
 थापि वरुणस्यैकस्य। अथावयमदित्यव्रते तव। अतमिति कर्मनामनिवृत्ति क
 र्मेवारयतीति सततं ददमपीतरं द्रुतमेतस्माद्देववृणोतीति सतो नमपि व्रतमु
 च्यते यदा वृणोति शरीरं ॥१३॥ ॥ स्वरादित्यो भवति सुअरणः सुईरणः स्व
 तारसां स्वतोभासं ज्योतिषां स्वतोभासेति वैतेनद्यौर्याख्याता एभिरेव

॥१८॥

॥१९॥

एवस्याद्विपरीतो न न भवति तैवेतेन द्यौर्ध्याख्याता ॥ ॥१८॥ ॥ रश्मिनाम
 न्युत्तराणि पंचदश रश्मिर्मनात्तेषा मादितः साधारणानि पंचाश्वरश्मि
 भिर्दिद्रामान्युत्तरा रश्मि द्यौर्दिशः कस्मादिशते रासदनादपि वाभ्यशितान्त
 त्रकाशा इत्येतदनेकस्यापि सत्वस्य नाम भवति काशादिशो भवति कांवा
 स्थिता भवति काशा उपदिशो भवति तीतेर तरं कांवा स्थिता भवत्यादयोऽपि
 काशोच्यते कांवा स्थितो भवत्यादयोऽपि काशोच्यते कांवा स्थितो भवत्यादयोऽपि
 पिकाशा उच्यते कांवा स्थिता भवतीति स्थावराणां ॥ ॥१५॥ ॥ अतिष्ठंती
 नाम निवेशनानां काशानां मध्ये निहितं शरीरं ॥ वृत्रस्य निष्यं विचरं स्यापे ॥१९॥
 दीर्घतम आशय दिंद्रशत्रुः ॥ अतिष्ठंती नाम निवेशनानां मध्ये स्थावरा

॥१९॥

णां काशानां मध्ये निहितं शरीरं मेघः शरीरं शरीरं शरीरं शरीरं शरीरं शरीरं शरीरं शरीरं शरीरं शरीरं
 स्य निष्यं निष्यं निष्यं निष्यं निष्यं निष्यं निष्यं निष्यं निष्यं निष्यं निष्यं निष्यं निष्यं निष्यं निष्यं निष्यं निष्यं
 तेराशय दाशय तेरिंद्रशत्रुः ॥ दीर्घतम आशय दिंद्रशत्रुः ॥ दीर्घतम आशय दिंद्रशत्रुः ॥ दीर्घतम आशय दिंद्रशत्रुः ॥
 शत्रुस्तको वृत्रो मेघ इति नेक कृत्वा स्थावरा वृत्र इत्येतिहासिकामपां च
 ज्योतिषश्च मिश्रीभावकर्मणो वर्षकर्म जायते तत्रोपमार्थेन युष्टावर्णा
 भवन्त्यहि वृत्रस्य लुमंत्रवर्णा ब्राह्मणवादाश्च विवृद्धा शरीरस्य स्वातां सि
 निवारयांचकार तस्मिन् हते प्रसस्यं दिर आपस्तदभिवादिन्ये षर्भवति ॥
 १६॥ ॥ दासपत्नी राह गोपा अतिष्ठान्ति रुक्षा आपः पणिने वगावः ॥ अपो वि
 लस्यति हितं यदा सीदुर्जघन्वा अपतद्द्वारं ॥ दासपत्नी दासाधिपस्योदा

॥२०॥

सोऽस्यैतत्तुपदासपदयातेकर्मण्यहिगोपात्रातिस्वनेहिनगुत्ताअहिर
 यनादेत्यंतरिक्षेयमपीतरोऽहरेतस्मादेवनिर्हसितसोपसर्गमाहंतीति ।
 निरुद्धाआपःपणिनेवगावःपणिर्वणिगभवतिपणिःपणानाहुलिव्यप्य
 नेनेक्ति।अपीविलमपिहितंयदासीत्।विलंभरंभवतिविभर्त्तैर्द्वंज
 ध्रिवानपववारतंह्रत्रोवृणोतेवीवर्त्ततेवीवर्धतेवी।यदवृणोत्तद्वृत्तस्यवृ
 त्तत्वमिति विज्ञायतेयदवर्त्तततद्वृत्तस्यवृत्तत्वमिति विज्ञायते।यदवर्धत
 तद्वृत्तस्यवृत्तत्वमिति विज्ञायते॥ ॥१७॥ ॥रात्रिनामान्युत्तराणित्रयो
 विंशतीरात्रिःकस्मात्स्वरमयातिष्ठतानिनर्त्तन्वरीण्युपरमयतीतराणि॥ ॥२०॥
 वीकरोति रात्रेर्वीस्यादूनकर्मणःप्रदीयतेऽस्यामवस्थायाउबोनामान्युत्त

यो

भवतिप्राश्रुतएनैवर्णइतिनेरुक्ताः संस्पृष्टा रसांस्संस्पृष्टाभासंज्योति
 षांसंस्पृष्टाभासोतिवाऽथद्यौःसंस्पृष्टज्योतिर्भिःपुण्यकृद्भिश्चनाकआ
 दित्योभवतिनेतारसानांनेताभासो ज्योतिषांप्रणयोथद्यौःकमितिस्तु
 खनामेतत्त्यतिविधंप्रातपिधुत नवाअमुल्लोकंजंगमुवेकिंचनाकं।नवा
 अमुल्लोकंगतवतेकिंचनासुरवंपुण्यकृतोद्येवतत्रगच्छंतिगौरादित्योभ
 भवतिगमयतिरसानाछत्यंतरिक्षेऽथद्यौःरिष्टधियाअधिदूरगताभव
 तियच्चास्यांज्योतीषिगच्छंतिविषवादित्योभवत्याविष्टोरसानाविष्टाभास
 ज्योतिषांमाविष्टाभासोतिवाऽथद्यौराविष्टाज्योतिर्भिःपुण्यकृद्भिश्चन
 भजादित्योभवतिनेतारसानांनेताभासो ज्योतिषांप्रणयोऽपिवापन

विषोऽहोषः कस्मादुद्यतीति सत्यारात्रे परः कालस्तस्मादेषा भवति ॥ १८ ॥
॥ इदं श्रेष्ठं ज्योतिषं ज्योतिरागाश्चित्रः प्रकेतो अजनिष्ठा विष्वा ॥ यथा
प्रसूता सवितुः सवायं एवारात्र्युषसे योनिमारेक्ष ॥ इदं श्रेष्ठं ज्योतिषं
ज्योतिरागाश्चित्रः प्रकेतनं प्रज्ञाततमं जनिष्ठविष्वा ततमं ॥ यथा प्रसूता सवितुः
सवायरात्रिरादित्यस्यैव रात्र्युषसे योनिमरिचतस्थानं स्त्रीयो
निरभिपुत एनां गर्भस्तस्या एषा परा भवति ॥ १९ ॥ ॥ रुद्राद्वत्सा रुद्राती
श्वेत्यागादौरेगुल्लसा सदना न्यस्याः ॥ समानबन्धु अमृते अनूचीद्या वा
वर्णं चिरत आमिनाने ॥ रुद्राद्वत्सा सूर्यवत्सा रुद्रादिति वर्णनामरोचते ज्व
लतिकर्मणाः सूर्यमस्या वत्समहसाह चर्याद्रुसहरणाद्वा ॥ रुद्रातीश्वेत्या

॥२१॥

मातृ। श्वेत्याम्बेततेरिचकृत्स्नास्तदनान्यस्याः कृत्स्नवर्णाः। त्रिः कृत्स्नकृष्ण
 तर्नि कृष्णवर्णोऽथैने संस्तौति समानबन्धुसमानबन्धने अमृतं अमरु
 माणा वन्तुवी अन्त्या वितीतरेतरमभिप्रेत्यद्यावावर्णं चरतस्ते एवद्यावो
 द्योतनादपि वाद्यावाचरतस्तया सह चरत इति स्यादामिनाने आमिन्वाने
 अन्योन्यस्याध्यात्मं कुर्वाणे अहर्नामान्युत्तराणि द्वादशाहः कस्मादुपाह
 रं त्यस्मिन्कर्मणि तस्यैव निपातो भवति वैश्वानरीयायामृत्वि॥ ॥२०॥
 अहश्चकृत्स्नमहर्जुनं च विवर्त्तते रजसी वेद्याभिः॥ वैश्वानरो जायमानो
 नराजा वास्तिरज्योतिषाग्निमांसि॥ अहश्चकृत्स्नं रविः सुकुरु सुनं वि ॥२१॥
 वर्त्तते रजसी वेद्याभिर्दीप्तयाभिः प्रवृत्तिभिश्च वैश्वानरो जायमान इवेद्या

॥२२॥

पल्लवस्मादेवाऽन्त्यतउदकेनापिवाऽन्वाविति स्याद्यथा प्रागिति तस्या रूप
इति स्याद्यथा प्राचीनमिति। द्वाष्टकं बहुतः पुरीषः। वाय्वादित्या उदकं बहु
कमित्युदकं नाम ब्रवीते वाशब्दकर्मणोऽत्र शते वा पुरीषं पृच्छातिः पूरय
ते वा ॥२२॥ ॥ वाङ्मामान्युत्तराणि सप्तपंचाशद्वाक्स्मात्तु वचेतव सरस्वत
त्येतस्य नदी वेदेव तावच्च निगमा भवन्ति तद्यदेव तावदुपरिष्ठात्तद्वार्या
स्यामोऽथेतन्मदीवत् ॥२३॥ ॥ इयं शुष्मभिर्विसरवो इव क्रुजस्तानुगिरी
तांतविषे भिरूर्मिभिः ॥ पारवतघ्नीमवसे सुवृत्तिभिः सरस्वतीमो विवासे
मधीतिभिः ॥ इयं शुष्मः शोषणेः शुष्ममिति बलनाम शोषयतीति सतो वि
संवि स्यते भेद न कर्मणा दधिकर्मणो वा सानुसमुद्धितं भवति। समुद्भूत

॥२२॥

मिति वा महद्भिर्भूमिभिः पारावतघ्नी पारावारघातिनी पारंपरं भवत्यवारमवर
मवनाय सुप्रवृत्ताभिः शोषनाभिः स्फुटिभिः सरस्वती नदी कर्मभिः परिचरेमो
दकं नामान्युत्तराण्येकशतमुदकं कस्मादुनतीति सतो नदी नामान्युत्तराणि
सप्तत्रिंशन्मद्यः कस्मान्नदना इमा भवन्ति वाष्टक्यो बहुलमासां नैचंदुकं
तमाश्चर्यमिव प्राधान्येन तत्रेति हा समावक्षते विश्वामित्रः सुदासः प
जवनस्य पुरोहितो वषट्वा विश्वामित्रः सर्वमित्रः सर्वसंस्तृतं सुदाः कल्या
णदानः पैजवनः पिजवनस्य पुत्रः पिजवनः पुनः स्पर्धनीयजवो वाऽमिश्रीपा
वगतिर्वीसक्तिंगृहीता विपादुष्टुत्तुः संमदमा यथा वनुपपुरितरे सवि
श्वामित्रो नदी स्फुट्यावगाधा भवतेत्यपि द्विवदपि बहु वक्तव्यं द्विवदुपरि

॥२३॥

द्यासद्याख्यास्योमोऽथैतद्भुवत् ॥२४॥ ॥रमधंमेवचसेसोम्यायचताव
 रीरुपमुद्रुत्तमेवै॥ प्रासंधुमघावृहतीमनीषावस्युरहंकुशिकस्यस्तुः
 उपरमधंमेवचसेसोम्यायसोमसंपादिनचतावरीचतवत्यचतमिमुद्र
 कनामप्रत्युतभवतिमुद्रुत्तमेवैरनैरवनेर्वामुद्रुत्तमुद्रुत्तुर्चतुरत्तमे
 तिकर्मणोमुद्रुत्तद्वेकोलोयावदभीष्टांचेत्यमीष्टामभिष्टाणंभवति
 क्षणःक्षणोत्तःप्रक्षुत्तःकालःकाल्यतेर्गतिकर्मणःप्राभिष्टायामिंसिंधुव
 हत्यामहस्यामनीषयामनसईषयास्तत्याप्रक्षयावाऽवनायकुशिकस्यस्त
 तुःकुशिकोराजावपहवक्रोरातेःशहकर्मणःक्रोरातेर्वास्यात्येकाशायति ॥२३॥
 कर्मणःसाधुविक्रोशयितार्थानामितिवानद्यःप्रत्युत्तुः॥२५॥ ॥इंद्रोअ

नदित्यःस्वर्षांज्योतिषोराजावाहनग्निज्योतिषातमांसिमेघनामान्युत्तरा
 णात्रिशमेघःकस्मान्मेहतीतिसतआउपरउपलइत्येताभ्यांसाधारणा
 पर्वतनामभिरुपरउपलमेघोभवत्युपरमंतेऽस्मिन्नप्राण्युपरतामा
 पइतिवातेषामेषाभवति ॥२६॥ ॥देवानांमानेप्रथमाअतिघन्कृतं
 देवामुपराउदायत् ॥त्रयस्तपंतिष्टथिवीमन्त्रपादाहृक्कंवहतःपुरीषा
 देवानानिर्माणेप्रथमाअतिघमाथ्यमकदेवाणाःप्रथमइतिमुख्यना
 मप्रतमोभवतिहंतंमन्तरिक्षंविकर्तनंमेघानांविकर्तनेनमेघानामुद
 कंजायते ॥त्रयस्तपंतिष्टथिवीमन्त्रपाःपृज्योवायुरादित्यरीतोऽवर्ष
 शेषधीःपावयंत्यन्त्रपाअतुवपंतिलोकांस्त्वनस्त्वनकर्मणाऽयमपीतराऽन्

स्मां अरद द्वजं बाहुरपाह नृत्रं पारिधिं नदीनां ॥ देवोनयस्सविता सुपाणि
स्तस्य वयं प्रसेवेयाम उर्वीः ॥ इन्द्रो अस्मां अरद द्वजं बाहुरादितिः स्वनतिकर्मा
पाह नृत्रं पारिधिं नदीनामिति व्याख्यातं । देवोनयस्सविता सुपाणिः कल्पा
तापाणिः पाणिः पणायतेः पूजा कर्मणाः प्रष्टव्यपाणी देवाभ्युजयंति । तस्य
वयं प्रसेवेयाम उर्वीः । उर्वी उर्वोति वृणोते रत्योर्णवामः प्रत्याख्यायतत
आशुश्रुवुः ॥ २६ ॥ ॥ अति करि शृणवामा क्वां सिययाथ दूरादनसारथेन
॥ नितेनं सैपीथाने वयोषामर्या येव कन्या शम्बुवैते ॥ आशृणवामते कारो
व वचनानियाहि दूरादनसारथेन च निनमामते पाययमाने वयोषा पुत्रं
मर्यायेव कन्या पारिष्यजनाय निनमा इति वा अभ्यनाम् । न्युत्तराणि षड्विंश

२२

निंप्पू

॥२४॥

अ२

तिस्तेषामेष्टा उत्तराणि ब्रूवदश्वः कस्मादभ्युते धानं महाशानो भवतीति
वा तत्र दधि-क्रा इत्येतद् दधि-क्रामतीति वा दधे-क्रंद-धतीति वा दधे-करीष-दा
वतीति वा तस्या भवद्देवता वच्च निगमा भवन्ति तद्यद्देवता वदुपरिष्ठा तद्यद्वा
ख्यास्यामोऽथैतदश्ववत् ॥३॥ ॥३॥ उत्तस्य वाजीक्षिपणिं तुरण्यति ग्रीवायां
बध्ना अपि कक्ष आसनि ॥ कर्तुं दधि-क्रा अनुसंतवी त्वयथो मंकां स्य न्याप
नी फणात् ॥ अपि स्वाजी वेजनवा-क्षे पणामनुत्तर्णमभ्युतेऽधानं ग्रीवा
यां बध्ना ग्रीवागिरते वीगृणाते वीगृह्णाते वीऽपि कक्ष आसनीति चारख्या
तं कर्तुं दधि-क्राः कर्म वा प्रज्ञां वाऽनुसंतवी त्वत्तनो तेः पूर्वयाः प्रकृत्या नि
गमः पथामंकां सि पथां कुटिलानि पंथाः पतते वीपद्यते वीपंथते वीऽकां

॥२४॥

वतेरापनीफलादितिफणतेश्चर्करीतवृत्तंदशोत्तराण्यादिहोपयोजनानीत्याच
क्षतेसाहचर्यज्ञानायज्वलतिकर्माणउत्तरेधातवएकादशतावंत्येवेत्तराणि
ज्वलतोनामधेयानिनामधेयानि॥ ॥२८॥ ॥अथश्दखलं॥ ॥अथानि
र्वचनमोघोराज्ञोविद्याहवाअथातोऽनुक्रमिष्यामोवक्षेवक्षेतावांवास्तूनिइ
यंचकारायंसशिक्तेहिरण्यनामान्याधिषेतायदेवापिःसाधारणानिस्व
रादित्योरश्मिनामान्युतिषंतीनादास्पृहीरात्रिनामानीदश्रेषंकशद्वसा
हश्चकृच्छंदेवानामानेवाङ्गामानीयंशुभेभीरमध्वमेइद्रोअस्मानातेकुरो
उतस्यवाज्यसाविशतिः॥ ॥इतिनिरुक्तेद्वितीयोऽध्यायः॥ ॥कर्मना
मान्युत्तराणिषड्विंशतिःकर्मकस्माच्चिक्यतइतिसतोऽपत्यनामान्युत्तरा

॥२५॥

णिपेवदशोऽपत्यं कस्मादपततं भवति नानेन पततीति वा तद्यथा जनयितुः
 प्रजेवमथ श्येच वा उदाहरिष्यामः ॥१॥ ॥ परिषद्यं ह्यरणस्य रेक्को नित्यस्य
 रायः पतयस्यामः ॥ नशोषो अग्ने अ न्यजातमस्त्वेतानस्य मायो विदुषः ॥
 परिहर्तव्यं हि नोपसर्तव्यमरणस्य रेक्को रणो पापो भवति रेक्का इति धनना
 मरिच्यतेः प्रयते नित्यस्य रायः पतयः स्यामः ॥ पित्र्यस्यैव धनस्य ॥ नशोषो अ
 ग्ने अ न्यजातमस्ति शेषदूत्य पत्यनामरिच्यतेः प्रयतोऽचेतयमानस्य तस्य
 मत्तस्य भवति मानः पथो विदुषा इति तस्योत्तराक्षयसे निर्वचनाय ॥२॥
 नहि ग्रन्थारणः सुशोभो न्योदयो मनसा मंतवा उ॥ अथाचिदोक्तः पुनरि
 त्स एसानो वाज्यभीषाहेतु न व्यः ॥ नहि ग्रहीतव्यारणः सुसुखतमोपन्यो

॥२५॥

वनिरिणीतेअशः॥अश्वत्केवपुंसःपितृनेत्यभिमुखीसंतानकर्मणपिंड
 दानायनपतिंगतीरोहिणीबाधनलाभायदक्षिणाजीमार्तःसमास्थानुगृह्या
 तेःसत्यसंगरोभवतितंतत्रयापुत्रायाऽपतिकासारोहतितांतत्राक्षराभि
 तिसारिखलपतेभ्रशानसंचयोपिउगर्तउच्यते।गुरुतरेद्रपगर्तोभवति
 ।भ्रशानभ्रशयनंभ्रशरीरशरीरंभ्रणातेःशम्नातेर्विभ्रकलोमभ्रनिश्रि
 तंभवतिलोमलुनातेर्वीनोपरस्याविःकुर्याद्भ्रतेघास्यात्यमापुकोयजमा
 नइत्यपिनिगमोभवतिरथोपिगर्तउच्यतेगृणातेःस्तुतिकर्मणःस्तुतेत
 मयानं।आरोहथोवरुणमित्रगर्तमित्यपिनिगमोभवतिजायेवपत्येकाम
 यमानासुवासान्तुकालेषूषाहसनेवदतान्विदुतेतृपाणीतिचतस्रउपमा

श्रु

निं० प्र०

॥२६॥

अ३

वेपुत्रनामोसिसजीवशरदःशालमित्यविशेषणपुत्राणोदायोभवतिधर्मतः।
 मिथुनानां विसर्गादौ मनुः स्वायं भुवोऽब्रवीत्। न दुहितस्त्येके तस्मात्पु
 मान्दायादोऽदामादास्त्रीति विज्ञायते तस्मात्त्रियं जातो परास्यति न पु
 मांसमिति वस्त्रीणां दानविक्रयाति सर्गे विद्यंते न पुंसः पुंसोपीत्येकेशो
 नः शोपेदर्शनात्। अश्वत्कमतीवा दइत्यपरं। अमूर्यायेति जामयः सर्वलो
 हितवाससः। अश्वत्तरद्वयोषास्तिष्ठंति हतवर्त्मनः॥ अश्वत्काद्वयो
 षास्तिष्ठंति संतानकर्मणोपिंडदानाय हतवर्त्मन इत्यश्वत्काया अनिवाह
 ओपमिकस्य तस्योत्तरास्त्यसे निर्वचनाय॥२॥ ॥ अश्वत्तेवपुंस एति ॥२६॥
 मतीवीगतीरुभि वसनयेधनानां॥ जायेवपत्यउशतीसुवासाउषाहस्त्र

॥२६॥

दयोमवसापिनमंतयोममायंपुत्रइत्यथसओकः पुनरेवतदेतियतआगतो
 सवत्योकइतिनिवासनामोच्यतेएतुनोवाजीविजनवानभिषहमाणः सपत्ना
 न्नवजातः सएवपुत्रइत्येतांथेदुहितदायाद्यउदाहरतिपुत्रदायाद्यइत्येके
 ॥३॥ ॥शासद्वहिदुहितुनयंगादिदांरुतस्यदीधितिसंप्रयम्॥ पितायत्र
 दुहितुः सेकमजं संशम्येनमनसाधेदन्वे॥ प्रशास्तिवो ह्येतानकर्मणे
 दुहितुः पुत्रमावंदुहितादुहितादूरेहितादोग्धेर्वीनसारमुपागमद्वौहित्रयोत्र
 मितिविद्वान्प्रजननयज्ञस्यरेतसोवांङ्गादंगास्तंभृतस्यहृदयादधिजातस्य
 मातरिप्रत्युतस्यविधानंपूजयन्निविशेषेणमिथुनाः पुत्रादायादाइति। त
 दतद्वक्रुष्ठाकाश्यामपुत्रं। अंगदंगास्तंभवसिंहृदयादधिजायसे। आत्मा

ठा

नि० पू०

अ३

॥३॥

नाश्रात्रीमुपयच्छेततोकं सैस्यह्येतद्रवतीत्यत्रात्कायाउपयमनप्रतिषेधः
 प्रत्यक्षः पितुश्चपुत्रमावःपितायत्रदुहितुरप्रत्तायारेतः सेकंप्राजयतिसंद
 धात्यात्मानं संगमनमनसेत्यथेतंजाम्याः रिक्थप्रतिषेधउदाहरतिज्यैष्ठ्यं पु
 त्रिकायाइत्येके॥५॥ ॥नजामयेतान्वोरिक्थमारेक्वकारागर्भसनिधुर्नधानं
 ॥यदीमातरोजनयंतवद्विमन्यः कर्त्तासुहृत्तोरन्यन्धन्॥ नजामयेभगिन्ये
 जामिरन्येस्यांजनयंतिजामपत्यंजमतेवास्याइतिकर्मणोनिर्गमनप्रायाभवति
 तान्वआत्मजः पुत्रोरिक्थं प्रारिचस्यादाच्चकारेनांगर्भनिधानी सनिधुर्हस्तया
 हस्ययदिहमातरोऽजनयंतवद्विपुत्रमवद्विचस्त्रियमन्यतरः संतानकर्त्ताम ॥३॥
 वतिपुमान्दोषादोऽन्यतरोऽर्धयित्वाजामिः प्रदीयतेपरस्मै॥ ॥६॥ मनुथनामा

॥२८॥

वाअसुराः रक्षांसीत्येके वलाशेवर्णा निषादः पंचमः इत्यौपमन्यवो निषादः क
स्माभिषदनाभवति निषण्णमस्मिन्पापक मितिनेरुक्ताः यत्पञ्चजन्ययावि
शा पञ्चजनीनयाविशा पंचपुक्ता संख्यास्त्रीपुंनपुंसकेषु विशिष्टावाङ्मनामा
न्युत्तराणि द्वादश बाहू कस्मात्सबाधतमाभ्यां कर्माण्युलिनामान्युत्त
राणि द्वाविंशतिरंगुलयः कस्मादेग्रगामिन्यो भवन्तीति वाग्रगालिन्यो भवन्ती
ति वाग्रगारिण्यो भवन्तीति वाग्रकारिण्यो भवन्तीति वाग्रसरिण्यो भवन्तीति वा
ग्रसाविन्यो भवन्तीति वाग्रसानिन्यो भवन्तीति वाङ्कनामा भवन्तीति वाचनामा
भवन्तीति वापिवाभ्यंजना देवस्युस्तासामेषा भवति ॥ ॥८॥ दशावन्ति चोद
शकक्ष्याभ्यो दशयोक्तेभ्यो दशयोजनेभ्यः ॥ दशाभीशुभ्यो अर्चतजरेभ्यो

॥२८॥

दशधुरोदशपुक्तावहंभ्यः ॥ अवनयोऽंगुलयो भवन्त्यवन्तिकर्माणि कक्ष्याः प्र
काशयन्तिकर्माण्योक्ताणि योजनानीति व्याख्यातमपीशवोभ्यश्चवतेक
र्माणि ॥ दशधुरोदशपुक्तावहंभ्यः ॥ धर्ध्वं तर्ध्वं कर्मणा इयमपीतराधुरे
तस्मादेवाविहंति वहंधारयतेर्वाकांतिकर्माणोत्तरेधातवोऽष्टादशान्जनामा
न्युत्तराण्यष्टाविंशतिरन्तकस्मादानन्तं भूतेभ्योत्तरेर्वाङ्कितिकर्माणोत्तरेधात
वोदशबलनामान्युत्तराण्यष्टाविंशतिर्बलकस्माद्बलं भवति विभर्तेर्धन
नामान्युत्तराण्यष्टाविंशतिरेव धनं कस्माद्धीनोतीति सतोगोनामान्युत्तरा
णि नृवक्त्रुच्यतिकर्माणोत्तरेधातवोदशक्रोधनामान्युत्तराण्येकादशगति
कर्माणोत्तरेधातवोद्विंशतिरक्षिप्रनामान्युत्तराणि षड्विंशतिः क्षिप्रं कस्मा

देवमुद्रातीतिवां बुमद्रवतीतिवासयथामहान्बहुर्भवतिवर्षस्तदिवाकुं दे॥ रव
 लनपर्वान्प्रतिहन्मिषरिखलइवपर्वान्प्रतिहन्मिषरिखलइतिसंश्रामनाम
 रवलतेर्वस्वलतेर्वोऽयमपीतरः रवलपुतस्मादेवसमास्कन्नाभवति किंमा
 निंदंतिशत्रवोनिंदाः॥ यईदंनविबुद्धिरिंदोहमस्यनिंदाइतरइतिवाव्याप्तिक
 म्माणउत्तरेधातवोदशातवदेनामनीआक्षोणआश्रुवामआपानआश्रुवानोव
 धकम्माणउत्तरेधातवस्त्रयस्त्रिंशत्त्रयवियातइत्येतद्व्यातयत्तद्विवाविया
 तयेतिवा॥ आरवंडलप्रहयसा॥ आरवंडयितः रवंडस्वंडयतेस्तलितित्यंतिक
 वधयोः संस्पर्कमेतद्व्यतीतिसतः॥ १०॥ लयावयंस्तु वृथा ब्रह्मणस्पतेस्पा
 हावसुमनुष्याददीमहि॥ यानोहसहितोयाअरातयोभिसंतिजंमयाताअन

निःपू०

॥२९॥

र्स्वसिभोविकपेतिनामान्युत्तराण्येकादशांतिकेकस्मादानीतंभवतिसं
 ग्रामनामान्युत्तराणिषट्त्रिंशत्संश्रामः कस्मात्संगमनादासंगरणाद्वा
 संगतोयामावितिवातचखलइत्येतस्यनिगमात्तुवंति॥ ११॥ अस्मि३३मेक
 मेकोअस्मिन्निःषालुमीद्वाकिमुत्रयः करंति॥ रक्तेनपर्वान्प्रतिहन्मिषरि
 किंमानिंदंतिशत्रवोनिंदाः॥ अभिमवाप्तीदमेकमेकोअस्मिन्निःषहमाणः
 सपत्नानभिभवामिद्वौकिंवात्रयः कुर्वंसेकइतासंख्येऽद्भुततरासंख्यात्र
 यस्तीर्णतमासंख्यात्वेत्वारचलिततमासंख्याऽवष्टाकनोतेर्नवनवननीया
 नावासावादशादस्तादृष्टार्थावाविंशतिर्द्विंशतः शतदशदशतः सहस्रं
 सहस्वदशुतंनियुतंप्रयुतंत्तदप्यस्तमंडुदोमेधोभवत्यरणमंबुतदोऽबु

अ३

॥२९॥

युत्तराणिषट्त्रिंशतिर्मुद्रयाः कस्मान्मत्वाकर्मणि सीव्यंतिमनस्यमानेनस्व
 छा मनस्यतिः पुनर्मेनस्वीभावेमनोरपत्यंमनुषोवातत्रपंचजनाइत्येतस्य
 निगमात्तुवंति॥ ७॥ तदद्यवाचः प्रथमंमसीययेनातुरोअभिदेवाअसा
 मा॥ उज्जिदुतयशियासः पंचजनाममहोर्जुषधो॥ तदद्यवाचः परमं
 मसीयायेनासुरानभिभवामदेवामसुराऽअसुरताः स्थानेधर्षीः स्थाने
 न्यस्तइतिवाऽपवाः सुरिइतिप्राणनामास्तः शरीरिभवतितेनतद्वतः सोदेवा
 नस्तजततसुराणादुरत्वमसोरसुरानस्तजततदासुराणामसुरत्वमिति वि
 ज्ञायते॥ उज्जिदुतयशियासः॥ अन्नादाश्चयशियाश्चर्षीत्यन्ननामर्जयती
 तिसतः पर्वसुप्रवृत्तमितिवा॥ पंचजनाममहोर्जुषधो॥ गंधर्वाः पितरादे

नि० पू०

॥३०॥

अ३

[illegible]

तराण्येकादशहस्वो हसतेर्बहन्नामान्युत्तराणि पंचविंशतिर्महा-कस्मा
 न्मानेनान्यान्जहातीति शक्यं शणिर्महनीयमवतीति वातचववक्षिथिविव
 क्षसद्वत्येवत्ते वाहतेर्वासाभ्यासाद्बहनामान्युत्तराणि द्वाविंशतिर्गृहाक
 स्माद्बहतीति सतां प्रचरणकर्मण उत्तरेधातवो दशसुरवनामान्युत्तरा
 णिविंशतिः सुरवंकस्मात्सुहितं रवेभ्यः खंपुनः खनते रूपनामान्युत्तराणि
 षोडशरूपं रोचतेः प्रशस्यनामान्युत्तराणि दशप्रज्ञानास्मात्सुत्तराण्येका
 दशसत्यनामान्युत्तराणि षट्सत्यं कस्मात्सुतायते सत्यमवभवतीति वा
 ऽष्टाबुत्तराणि पदानि पश्यति कर्मण उत्तरेधातवश्चायति प्रपृतीनि चनामा ॥३१॥
 न्यामि श्राणि नरोत्तराणि पदानि सर्वपदसमाध्यायानोधात उपमायदतस्तस्य

दशमिति गार्ग्यस्तदासां कर्मज्यायसावागुणेन प्रख्याततमेन वाकनीयां संवा
 प्रख्यातवोपमिमीतेऽथापि कनीयसाज्यायां सं॥ ॥१३॥ तनूत्यजेवतस्कराव
 नर्गिरशनाभिर्दशभिरप्यधीतां॥ तनूत्यक्तनूत्यक्तावनर्गवनगामिनाव
 ग्निमथनोवाहृतस्कराबुपभमिमीते तस्करस्तकरोभवतियत्पापकमिति
 नेरुक्तास्तनोतेर्वास्यास्तंततकर्मभवत्यहोरात्रकर्मवो रशनाभिर्दशभिर
 प्यधीतां॥ अप्यधीतामित्यप्यधातो ज्यायोस्तत्रगुणोभिप्रेतः॥ ॥१४॥ कुह
 स्विहोषाकुहवस्तोरध्वनाकुहाभिपितं करतः कुहोषतुः॥ कोवांशयुत्राविध
 वेवदेवरमयं नयोषाकुणुते सधस्थआ॥ कस्विद्रात्रौभवथः कदिवाकाभि
 प्रातिंकुस्यः कवसथः कवांशयनेविधवेवदेवरः देवरः कस्माद्द्वितीयोवर

॥३२॥

उच्यते। विधवा विधातुं कर्मवति विधवेनाह निधावनादिति चर्मशिरा अपि वाध
 व इति मनुष्येनामा लक्ष्ययोगा द्विधैव देवदीव्यं तिकर्मापयो मनुष्या मरणधर्मा
 याषा यौ ते राकुरुते सह स्यानेऽयं निपाताः पुरस्तादेव व्याख्याताः यथेतिक
 र्मापमा यथावातो यथैव न्यथा समुद्र एजातिः। अजतो अमनयो यथा। आत्मा
 यश्च स्य नश्यति पुरा जीवाद्यमो यथा॥ आत्मा तत्तेर्वात्तो वाऽपि वात इव स्याद्वाव
 द्याऽपि सत इति। अमनये अजसा रुक्मवक्षसः। अग्निस्त्वयमरुतो अजमा
 नारोचिस्त्वरस्का अजस्वं तो रुक्मवक्षसः॥ ॥१५॥ चतुरश्विदृदमाना द्विभीया
 दानिधातोः॥ नदुरुक्ता यस्तदहयेत। चतुरोऽक्षान्धारयत इति तद्यथा कितवाहि ॥३२॥
 भीया देवमेव दुरुक्ता द्विभीया नदुरुक्ता यस्तदहयेत कदाचिदा इत्याकार उपसर्गः

षं विद्याभिस्त्वं रेति॥ इ नो विश्वस्य सुवनस्य गोपाः समाधीरः पाकमत्रा विवेश॥
 यत्र सुपर्णाः सुपतना आदित्यरश्मयोऽमृतस्य भागमुदकस्यानि निषंतो वे
 दनेनाभिस्त्वं रेति वाऽभिप्रयंतीति विश्वरः सर्वेषां प्रतानां गोपायितादित्यः
 समाधीरः पाकमत्रा विवेशेति धीरो धीमान् पाकः पक्तं ज्ञेयं वति विपक्व प्रत
 आदित्य इत्युपनिषद् गोभिर्वतीत्यधि देवर्तमथा ध्यात्वा यत्र सुपर्णाः सुपतना
 नाद्रियाण्यमृतस्य भोगं ज्ञानस्यानि निषंतो वेदनेनाभिस्त्वं रेति वाऽभिप्रयं
 तीति विश्वरः सर्वेषां मिदुयाणां गोपायितात्मा॥ समाधीरः पाकमत्रा विवेशेति
 धीरो धीमान् पाकः पक्तं ज्ञेयं वति विपक्व प्रत आत्मेत्यात्मगतिमन्वेष्टे॥ ॥
 १२॥ बहूनामां नुत्तराणि द्वादश बहूः कस्मात्सुपवतीति सतो हस्वनामात्

पुरस्तादेव व्याख्यातोऽथाप्युपमार्थे दृश्यते। जास्त्राभागां। जारद्वयभगमादित्योऽ
त्र जारद्वयतेरात्रेर्जरयितास एव सा सां तथापि निम्नो भवति। स्वसुर्जारः शृणो
तु न इत्युपसमस्य स्वसारमाह साहचर्याद्दसहरणाद्वापि त्वयं मनुष्यजार एव
किमेतः स्यात्स्त्रीभागास्तथास्याद्भजेतमेष इति स्ततोपमा। हिरण्यरूपः सहि
रण्यसंदगापो न पात्सेदु हिरण्यवर्णः॥ हिरण्यवर्णस्यैव स्वरूपं याद्विति च॥
तं प्रत्यथा पूर्वथा विवक्ष्यमथा। प्रत्यद्वयपूर्वद्वयविश्वविमद्वययमेततरोमुभा
दसावस्ततरोऽस्मादमुपायथासाविति व्याख्यातं। विदितिसिद्धोपमा। ब्राह्मण
वद्वपलवत्। ब्राह्मणा इव वृषल इति वृषलो वृषशीलो भवति वृषाशीलो वा॥ १६॥
प्रियमेधव इति वज्रातवेदे विरुपयत्। अंगिरस्वन्महि ब्रतप्रस्का एवस्य अथ।

त्यपिनिगमोभवतः शोपोवैतसद्वतिपुंस्यजननस्य शोपः शपतेः स्पृशति कर्मणो
 वैतसो धितस्तंभवति। यस्यामुशंतः प्रहरामशोपं। त्रिः सममाहः भययोवैतस
 नेत्यपिनिगमोभवतोऽयैनेत्युपदेशस्ये। अयाते अग्ने समिधा विधेमेति स्त्रि
 याः। एनावो अग्निमिति न पुंसकस्य। एनापत्यातन्वां सस्य जस्वेति पुंसः। सि
 षक्तु सचतइति सेवयानस्वी। सनः सिषक्तु यस्तरः। सनः सवतां यस्तरः। सच
 स्वानः स्वस्तये। सेवः स्वनः स्वस्तये। स्वस्तीत्यविन शानामस्तिरभिपूजितः स्व
 स्तीतिप्यसते रेजतइति मयवेपयौ। यस्य शुभाद्रो दसी अप्यसेतां रेजते अ
 ग्ने पृथिवी मखे प्यइत्यपिनिगमोभवतो द्यावापृथिवी नामधेयान्युत्तराणि चतु
 र्विंशतिस्तये रेवाभवति॥२१॥ कृतः पूर्वाकृत्य परायोः कथा जाते कवयः को

नि० पू०

॥३५॥

मनास्मीमिहस्यमनादुपजिहिका मा जिह्वः। वन्नीभिः पुत्रमयुवो अदानं। म
 हत्युपजिहिका यद्वन्नामिति सर्पः। त्यपिनिगमोभवतः। उर्दरं रुदरमित्याव
 पेनस्योर्दरमुदीर्णं भवत्सर्जदीर्णं वा। तमूर्दरं नष्टगता यवनेत्यपिनिगमो
 भवति तमूर्दरमिव पूरयतपवेन रुदरं रुतरं भवा। समिधो अंजन् रुदरं म
 तीनामित्यपिनिगमोभवति॥ ॥२०॥ ॥ रं संपिनाकमिदं दुर्ग्यं रं संपिनाकं त ए
 नं। आत्वारं संपिनाकं त्रयोररं संपिनाकं त्रयोररं संपिनाकं त्रयोररं संपिनाकं त्रयोररं
 पिनाकं प्रातिपित्तं ह्येनन। कृत्वासाः पिनाकहस्तोऽवततन्वैधेत्यपिनिगमो
 भवति मेनाग्ना इति स्त्रीणां स्त्रियस्यायतेरपत्रे पणक मणो मेनामानयं ये
 नाः। ग्नागच्छं येनाः। अमेनांश्चिज्जनिवतश्च कथं। ग्नास्त्वा कृतं न पसातन्वतेन

अत्र

॥३५॥

उपोपमेपराष्ट्रशामामेदत्राणिमन्यथाः॥नमोमहद्व्योनमोअर्भकेभ्यइस
पिनिगमोभवतस्तिरस्सतइतिप्राप्तस्यतिरस्तीर्णभवतिसतःसंसृतंभव
ति॥तिरश्चिद्वर्ग्यापरिवर्तितंमदाप्यापात्रेवभिंदत्सतएतिरश्चइत्यपिभि
गमोभवतस्त्वानमइत्यर्धस्यत्वोऽपततोनेमोपनीतोऽर्धेदरेतेर्विपरीताधार
यतेर्वास्यादुष्टतंभवत्युभोतेर्वास्यादुष्टतमोविंसागमापायतित्वोअनुत्वोर्ग
णाति॥नेमेदेवानेमेसुरा इत्यपिनिगमोभवतश्चस्त्यभिरितिनक्षत्राणांन
क्षत्राणिनक्षतेर्गतिरुर्मणोनेमानिनक्षत्राणीतिवब्राह्मणमृक्षाउदीर्णानी
वश्ययंतेस्तभिस्तीर्णानीवरख्यायतेअसीयच्छामहितासउच्चा॥पश्यंतोद्या
भिवस्तभिरित्यपिनिगमोभवतोऽनेभिरुपेजिह्वकाइतिमीमिकानांवश्योव

नि० पू०

॥३६॥

विवेद॥विष्णुनाविष्टतायत्ततामभवत्तेतद्वदनीचक्रियेव॥कतरापूर्वाकृत
रापरैरनयोः कथंजातेकवयःकएनेवजानातिसर्वमात्मनाविष्टतायधेनयोः
कर्मविवर्ततेनैनयोरदनीअहोरात्रेचक्रयुक्तेद्वेतिद्यावाशधियोर्महिमानमा
चष्टआचष्टे॥॥२२॥॥अथष्टैवत्वं॥॥कर्मनागानिपरिषद्यंनहिग्रसाय
शासद्वद्विरभ्रातेवनजामयेमनुष्यनामानितदद्यदशावनिष्योऽपीइदंत्व
यावयंयत्रोसुपर्णावदुनामानितनृत्यजेवकुहस्विच्चतुराथेयियमेधवदथ
लुप्तोपमान्यवेतिद्विशोरंमःकतरापूर्वाद्वाविंशतिः॥॥२२॥॥इतिनिरुक्तेत
तीयोऽध्यायः॥॥एकार्थमनेशकेहमित्येतदुक्तमथयान्यनेकार्थान्येकशब्दा
नितान्यतोऽनुक्रमिष्यामोऽनवगतसंस्कारान्चनिगमांस्तदैकपदिकमित्याचष्ट

अ४

॥३६॥

तेर्वीसिंहः सहनाहिंसतेर्वीस्याद्विपरीतस्य संपूर्वस्य वा हंतेः संहारयहंतीति वा
व्याघ्रो व्याघ्राणाद्यादायहंतीति वा ॥ ॥ १७ ॥ अर्चतिकर्माण उत्तरेधातवश्च
तुभ्यत्वारिशस्त्रेधाविनामान्युत्तराणि चतुर्विंशतिर्मेधावीकस्मान्मेधया
तद्वा भवति मेधामतो धीयते स्तोत्रनामान्युत्तराणि त्रयोदश स्तोता
स्तवनाद्यज्ञनामान्युत्तराणि पञ्चदश यज्ञः कस्तत्परव्यातं यजतिकर्मे
तिनेरुक्ताया ज्ञो भवतीति वा यजुरन्नो भवतीति वा वड्डकृष्णजिनइत्यो
पमन्यवो यजुर्येनं भवतीति वा विद्मामान्युत्तराण्यष्टाष्टिकस्मादीरण
ऋग्यसा भवतीति शकृष्णिर्भूतयज्ञी भवतीति वा याज्ञाकर्मण उत्तरे
धातवः सप्तदश धानकर्मण उत्तरेधातवो दशाध्येषणा कर्मण उत्तरे

धातवश्चत्वारः स्वपितीः स्तीतिटो स्वपाः कर्मणौ कूपनामान्युत्तराणि
 चतुर्दशकूपः कस्मात्तु धानं भवति कुप्यते वा स्तेननामो ल्युत्तराणि चतुर्दश
 वस्तेनः कस्मात्संस्तानमस्मिन्याकइति नैरुक्तं निणीतांतर्हितनामधेया
 ल्युत्तराणि षट् निणीतं कस्मान्निर्निक्तं भवति दूरनामान्युत्तराणि पंच
 दूरं कस्माद्दूतं भवति दूरयं वा पुराणनामान्युत्तराणि षट् पुराणं कस्मा
 त्पुरा नवं भवति नवनामान्युत्तराणि षेहेवनं कस्माद्दानीतं भवति ॥१९॥
 द्विशुत्तराणि नामानि प्रपित्वेऽभीकइत्यासन्नस्य प्रपित्वेऽप्राप्तेऽप्य
 क्तेऽपि त्वेनः अपित्वेऽप्यमागहि अभवि चिदुलोककदित्यपि निगमो भ
 वतोदप्रमर्भकमित्यलमस्येदप्रमर्भोतेः सुदप्रमर्भवत्यर्भकमपहतं भवति

॥३७॥

पार्श्वपुरुषमयमंगंभवति प्रकृतः सृष्टशक्तेः संस्पृष्टासृष्टदेशं सृष्टं सृष्टशक्तेः संस्पृष्टं
 मंगेरंगमंकनादचनोदाश्रोणः श्रोणतर्गतिचलाकर्मणः श्रोणिश्चल
 तीवगच्छतो। दो। शितामभवति दो। द्रवते योनिः शितामेवति शाकृष्टिर्विषि
 ताभवति श्यामताय कृतदति तैटीकिः श्यामं श्यायते र्य कृद्यथा कथान्वक्त
 यतेः शितामंसतो मेदस्तदति गालवः शितिः श्यते मंसमाननं वामंसनं वा
 मनोऽस्मिंसीदतीति वामे दो मे द्यते ॥ ॥३॥ यदि द्रव्यमेह नास्ति त्वादा
 तमद्रिवः ॥ राधस्तन्मो विदद्वसुधया हस्याभर ॥ यदि द्रव्यं चायनीयं मं
 हनीयं धनमस्ति यन्मदहनास्तीति वात्रीणि मध्यमानि पदानि त्वयानुस्तदा
 तव्यमद्रिवन्मदिरादृणात्येनेनापि वार्तेः स्यात्ते सोमाददति हविजायते राध

॥३७॥

इति धननामराश्रुवंत्येतेन तन्मस्त्वित्तनोपाप्याहस्ताभ्यामाहरोभोसमुब्धो
 भवतोदस्तनादममनावादनमनावादातमनावाऽपि वादमदति गृहनाम त
 मनाः स्यान्मनो मनोते ॥ ॥४॥ जुष्टोदमना अतिथिर्दुरोपादमन्त्रोयज्ञमु
 पयाहि विद्वान्। विश्वा अग्ने अभियुजो विहत्या शत्रूयतामाभराभोजना
 नि ॥ अतिथिरप्यति तौ गृहाभवत्यप्येति तिथिषु परकुलानीति वा परगृहा
 णीति वा दुरोपादहनामदुरवाभवति दुस्तयो। इमन्त्रोयज्ञमुपयाहि विद्वान्।
 सर्वा अग्ने अभियुजो विहत्या शत्रूयतामाभराभोजनानि निहत्या न्येषां बला
 नि शत्रूणां भवनादाहुरभोजनानीति वा धनानीति वा मूषो मूषिका इत्ययो
 मूषिकाः पुनरुच्यते मूषो चेतुस्तस्यैव ॥ ॥५॥ संमतं पत्यपितः सपत्नीरि

॥३८॥

वपरीवः॥ मृषो न शिश्ना व्यदंति माध्यन्तो तपन्तेशतक्रतो वि तं मे अस्य रोदसी
 ॥ संतपन्ति मामभितः सुपत्य इवेमाः पशवः कूपपशवो मृषिका इवास्मात्तानि
 स्तत्राणि व्यदंति स्वांगाभिधानं वास्याधिभामि व्यदंतीति वा संतपन्ति मा
 ध्यः कामाः स्तोतारं नेशतक्रतो वि तं मे अस्य रोदसी॥ जानीतं मे स्य द्यावा
 रुथि व्याविति त्रितं कूपे वा हितं मे तस्त्वं प्रति वभौ तत्र ब्रह्मेति हासमिभ्रं मृ
 डिभ्रं गाथा मिभ्रं भवति त्रितस्तीति तमो मे धया परिवर्त्तवा पिवा प्रसंख्याना
 मेवाभिप्रेतं स्यादेकतो हितस्त्रित इति त्रयो वभूवुः॥ ॥ ६॥ इधरेण ते म
 नसा सुतस्य मदी महि पित्र्यस्य वरायः॥ सोमराज न्युण आयं पितारी रदा ॥३८॥
 नीवस्त्यो वासराणि॥ इधरेण न वैषणो न वार्षणे न वा॥ ते मनसा सुतस्य मदी

तेज हाजघा नेत्यर्थः॥ ॥१॥ को नु मर्या अमिथितः सखा सर्वाय मवर्षीत्॥ जहा
 को अस्मदीपते॥ मर्या इति मनुष्यनाम मर्यादभिधानं वास्याम मर्यादामर्थ
 रादीयते मर्यादा मर्यादिनो धि सागो मेथ्यति को रोश कर्मा पापकं जघान क
 मर्हं जातु कोऽस्मा ईतः पलायते॥ निधा पाप्या भवति यन्निधीयते पाश्यापा
 रास मूहः पाशः पाशयते वि पाशनात्॥ ॥२॥ वंयः सुपणा उपसे दुरंद्रे प्रि
 यमे धान् वयोना धमाना॥ अप धांत मूर्धु हि सिद्धि चक्षुर्मु सुध्या समा
 निधये ववधान्॥ वयवर्बु वचनं सुपणाः सुतनाः आदित्य रश्मयः उ
 पसे दुरंद्रे यावमान अपोर्णु धा धस्तं वसुध्वसुः रव्याते वाचिष्पे वी प्रधि
 पूरये देहीति वामुं वा सान्या शो न वधुः पार्थितः शो गितः शितायतः

॥३९॥

सक्तुमिव तिव उना पुनंतो यत्र धीरम्भसावाचमत्र ॥ अत्रासखायः सरव्या
 निजानते मद्रैषां लक्ष्मीर्निहिता धिवाचि ॥ सक्तुमिव परिपवनेन पुनंतः सक्तु
 : सच ते दुर्धावो भवति ॥ सतेर्वीस्याद्विपरीतस्य विकृतिः सितो भवति ॥ यत्र धीरा
 मनसावाचमकृषत प्रज्ञानं धीराः प्रज्ञानवन्तो ध्या नवन्तस्तत्र सरवायः सरव्या
 निजानते मद्रैषां लक्ष्मीर्निहिता धिवाचि ॥ भद्रं भगवन्व्याख्यातं भजनीयं
 भद्रं नीयं भूतानां ममिद्रवणीयं भवद्रमयतीति वा भाजनं ब्रह्मालक्ष्मीर्लभादा
 लक्षणाद्ब्रह्मलक्ष्यमानाद्ब्रह्मलौक्येनाद्ब्रह्मलक्ष्मतेर्वीस्यात्प्रेसाकर्मणोर्लगेतेर्वीस्यादा
 श्लेषकर्मणोर्लज्जतेर्वीस्यादभ्यासकर्मणः शिष्ये इत्युपरिष्ठाद्ब्रह्मलक्ष्मतेर्वीस्यादा
 मः ॥ ॥१०॥ तत्सूर्यस्य देवत्वं तन्महिम्नं मध्याकर्तुं विततं संजगार ॥ यदेदमु

॥३९॥

महिषि त्रस्येव । धनस्य प्रवर्धय च न आयं वि सोमराज न । अहानी वस्त्ये वा
सराणि । वासराणि वे सराणि वि वासनानि गमनानीति वा कुरुते तेत्यनर्थक
उपजना भवति कर्त्तन हंत न यातनेति । जठर मुदरं भवति जग्ध मस्मिन्धिय
ते धीयेते वा ॥ १७ ॥ मरुत्वां द्रुद्रुषभोरणा यपि वा सोममनुषधं मदाय ।
आसिंचस्व जठरे मधु दुर्मित्वं राजा सिप्रदि वः सुतानां ॥ मरुत्वां द्रुद्रु मरुद्रि
स्तद्वानुषभो वर्धिता यां रणा यर मणीया य संग्रामा यपि वा सोममनुषधं म
न्वं न्नं मदाय मदनीये यजेत्राया सिंचस्व जठरे मधु नु दुर्मि मधु सोममि सौ
पमिकं माद्यते रिदमपीतरन्मधेतस्मादेकत्वं राजा सिप्रैर्वेष्य हः सुसुता
नां ॥ १८ ॥ ॥ त्रिषु उपरि पवनं भवति त्रुतवद्वा तु न्नवद्वा त्रिमात्रा तु न्नमिति वा ॥ १९ ॥

स्तव इदं न मे द्यादिदं न मे दादित्ये विभिः प्रसंख्यायै ह। सुवास्ता अधितुग्वनि।
 सुवास्तु नदी तुग्वनी र्थं भवति तर्णमेतदप्यंति। कुविन्न संते मरुतः पुनर्नः।
 पुनर्नो न मे ते मरुतो न सत इत्युपरि द्या। ख्यास्यामः। ये ते मदा आहनसा
 विहाय सस्ते भिरिद्रं चोदयदा तवे मघं॥ ये ते मदा आहनन वंतो वचन वंतस्ते
 रिद्रं चोदयदानाय मघं॥ ॥५५॥ उपो अदर्शि शुं ध्रुवो न वक्षो नो धा इवा वि
 रक्त प्रियणि॥ अग्र संन स संतो बोधयंती शं च तमागा। त्पुनरे युषीणां॥
 उपादर्शि शुं ध्रुवः शं ध्रुदादित्यो भवति शोधनात्तस्यैव वक्षो नो सोऽध्रुदमिद
 मपीतरद्वक्ष एतस्मा देवा ध्रुदं काये शकुनिरपि शुं ध्रुव रुच्यते। शोधना देवा
 दकचरो भवत्यापि शुं ध्रुव उच्यंते शोधना देव नो धा नृषिर्भवति न वनं दधा

कृत्वा रतः सधस्वादा द्रात्री वा सस्तु ते सिमस्मै॥ तत्सूर्यस्य देव तं तन्महितं।
 मध्ये यत्कर्मणा क्रियमाणानां विततं संह्रियते यदा सावयुं क्राहरणानादि
 त्यरश्मी नृरितोऽध्वानिति वाऽथ रात्री वा सस्तु ते सिमस्मै वे सरमहरवयु
 वस्त'ती सर्वस्मादपि वोपमार्थस्या द्रात्री वा सस्तु ते इति तथा पिनिगमो
 भवति। पुनः समव्यद्विततं वयंती॥ समवात्सीत्॥ ॥५९॥ इद्रेण संह्रियते
 संजगमानो अविभ्युषा॥ मंदू समानवर्चसा॥ इद्रेण हि संह्रियते संग्रहमा
 नो विभ्युषा गणेन। मोहमदिष्टयुवा स्थो विवामंदुना तेनेति स्यात्समानव
 चसेत्येतेन व्याख्यातं॥ ॥६२॥ इमं तासः सिलिकु मध्यमासः संश्ररणा सो
 दिव्या सो अत्या॥ इसा इव श्रेणि नो यतते यदा पुर्दि यमज्जमन्वाः॥ इ

॥४२॥

दयते वना नीतिद्वैतिकर्मादुर्वर्तुर्दुर्वारः॥ विदुर्दुर्वर्तुः श्रमानो विशाचर नितिर्द्वैसा
 कर्मा॥ इमे सुतस्त्रिदवः प्रोतास्त्रिनासजोषसा विवेतमधिनातान्॥ अयं हि वा
 स्तुतये वंदनाय मां वायसो दोषादयमानो अबुबुधत्॥ दयमान इति॥ नृचिदिति
 विपातः पुराणानवयो नूचेति च॥ अद्या चिन्तु चित्तदपो नदीनां॥ अद्य च पुरा च
 तदेव कर्म नदीनां॥ नृच पुरा च सद नरयीणां॥ अद्य च पुरा च सद नरयीणां रयि
 रिति धननामरातेर्दानकर्मणः॥ ॥७॥ विद्यामतस्य ते वयमकूपारस्य दा
 वने॥ विद्यामतस्य ते वयमकूपारस्य दा नस्यादित्योपकूपार इत्युच्यते॥
 कूपारो भवति दूरपारः समुद्रोपकूपार उच्यते॥ कूपारो भवति महापारः क
 छपोपकूपार उच्यते॥ कूपारो न कूपमृच्छति॥ तिकछपः कछपति कछेनपा

॥४२॥

तिसयथास्तत्याकामानाविष्कुरुतएवमुषारूपाण्याविष्कुरुतेऽद्यसदग्रानुम
वत्यग्रसादिनीतिवाद्यसनो नितिवाससतोबोधयंतीशश्चतमागालुनरेयु
षीणां। स्वपतोबोधयंतीशश्चतितकतमागालुनरागामिनीनां। तैवाशीमंत
इषिणाः। ईषणिनइतिवैषणिमइतिवार्षणिनइतिवावाशीतिवाडामवाश्य
तइतिसत्याः। शसावाधयोप्रतिमेगृणीहीद्रामवाहः कृणवावजुह्व। अमि
वहनस्तुतिमधिषवणप्रवादास्तुतं मन्यंत एंदीवैवशास्यतेपरितकमेत्युप
रिष्ठाद्यास्यामः॥ ॥१६॥ सुवितेसुइतेस्तुतेसुगतेप्रजायामितिवा। सुवितेमा
धाःइत्यपिनिगमोभवति। दयातिरनेककमी। नवेनपूर्वदयमानाःस्यामेत्युप
दयाकमी। यएकइद्विदयतेवस्वितिदानकर्मविष्कुरुकर्मवा। दुर्वर्तुममि

पुराणयथारथं पुनर्मुवानं चरणयतः सूर्यं च गयोतिकर्मात्तसतिः करे
 तिकर्मात् रजो रजते ज्योती रज उच्यते उदकं रज उच्यते लोकारजां स्युच्यते
 उरगहनी रजसी उच्यते जां सिचित्रा विचरंति तन्यवदत्यपि निगमो
 पमतिः हरो हरते ज्योतिर्हरो उच्यते उदकं हर उच्यते लोकाहरा स्युरुच्यते
 उरगहनी हरसी उच्यते प्रचयेने हरसा हरः शृणीहीत्यपि निगमोपव
 ति जुहुने विचितयंतः जुहो विचेतयमाना व्यंत इत्येषोऽनेककर्मात् प
 ददेवस्य नमसा व्यंत इति पश्यति कर्मात् वीहि शरपुरो ह्यशमिति स्वादति
 कर्मात् वीतं पातं पयस उस्त्रियाया अभूतं पिवतं पयं उस्त्रियाया उस्त्रियेति
 गोनामोस्त्राविणोऽस्या भोगा उस्त्रेति च त्वमिंद्रमतिभिः सुते सुनीया सो व

स
॥४३॥

सुयवः॥ गोभिः कृणा अन्वषत गोभिः कुर्वाणा अस्तोषता॥ आतृषिं च हरिर्मे
 द्रो रूपं स्वे वाशीभिस्तक्षतामन्यमीभिः आसिं च स्वे हरिं द्रो रूपं स्वे दुमम
 यस्य हरिः सोमो हरितवर्णोऽयमपीतरो हरिरेतस्मा देवा वाशीभिस्तक्षता
 रमन्यमीभिः वाशीभिरश्ममयीभिरिति वा वागिरिति वा सशर्धदयो वि
 पुणस्य जंतो मां शिभदेवा अपि गुर्तंतः स उ स ह तौ यो विपुणस्य जंतो
 विष्णुमस्य मां शिभदेवा अब्रह्मचर्याः क्षिप्रमन्यते अपि गुर्तंतः स
 त्वं वा यज्ञं वा ॥१९॥ आघातागच्छा नुत्तरायुगानि यत्र जामयः कृणवन्नजा
 मि॥ उपबर्ह हि वृषभाय वाहुमन्यमिधुस्वसुमगे पतिं मत्त॥ आगमिष्यंति
 तान्युत्तराणि युग्मानि यत्र जामयः करिष्यन्तादि नमो णि जाम्यतिरेकना

॥४४॥

मबालिशस्यवाऽसमानजातीयस्यवोपानुपपत्तेरिति। वृषमायबाहुमन्यमि
 छस्वसुभगेपातिमदितिव्याख्यातं॥ ११०॥ द्यौर्मैपिताजनितानाभिरत्रवं
 धुर्मैमाताएथिवीमहीयं॥ उत्तानयोश्चम्वोश्च्योनिरंतरत्रापितादुहृत्तुर्ग
 र्मैमाता॥ द्यौर्मैपितापातावापालयितावाजनयितानाभिरत्रवंधुर्मैमाता
 एथिवीमहीयं। बंधुः संबंधनामाभिः सन्नहनोन्माभ्यासन्नधगर्भाजायंत
 इत्याहुरेतस्मादेवज्ञातीन्सनाप्यइत्याचक्षतेसंबंधवद्वितिचज्ञातिः संज्ञाना
 त्। उत्तानयोश्चम्वोश्च्योनिरंतरः उत्तानउत्तताननुर्धतानौवातत्रपितादुहृत्तु
 र्गर्भं दधाति। पर्जन्यः एथिव्याः शंयुः सुखयुः अधानः शंयोररपोदधातरि
 पोरिप्रमितिपापनाशिनीभवतः। शमनं च रोगाणां यावनं च मयानां मथापिशं

॥४४॥

तीतिवाकृच्छेनपिबतीतिवाकृच्छः खच्छः खच्छदोयमिपीतरोनदीकृच्छएतस्मादेव
 कुमुदकंतेनछाद्यते। शिशितेष्टगोरक्षसेविनिक्षे। निक्षयतिष्टगोरक्षसेवि
 निक्षणनायरक्षोरक्षितव्यमस्माद्रहसि क्षणोतीतिवारात्रोनक्षतइतिवा
 । अग्निः सुतुकः सुतुकेभिरन्यैः। सुतुकनः सुतुकनेरितिवा। सुप्रजाः सुप्र
 जोभिरितिवा। सुप्रायणाऽस्मिन्मन्यज्ञेविश्रयन्त। सुप्रगमनाः॥ ॥१६॥
 देवानोयथासदमिद्वधेअस्मिन्प्रायुवोरक्षितारोदिवोदेवे॥ देवानोय
 थासदावर्धनायस्युरप्रयुवोप्रमाद्यंतोरक्षितारश्वाहन्यहानिभ्यवन
 चविर्भवतिच्योवयितास्तोमानां च्यवनमित्यप्यस्यनिगमाभवन्ति। युव
 च्यवानंसनययेथारथंपुनर्बुवानंचरथावतइति॥ युवच्यवानंसनयं

नि.प्र.

11821

अ४

वीनीचायमानं नीचैर्यमानं नीचैर्निचितं । स्वत्युद्धे स्तुतं भवति जस्तमिव श्ये
नं श्येनः । शंसनीयं गच्छति । भवश्चास्ति पशुमन्त्रेयं । भवश्चापि पशुमन्त्रेयं
यं प्रशंसं च यथं च धनं च यथं चेति वा यथं योतः समायुर्थं भवति । इंधा
नं नजरते स्वाधीः । गृणाति । मंदी मंदते । स्तुति कर्मणः । प्रमंदिने पितुम
दर्वतावचः प्रार्चितं मंदिने पितुमद्वचो गौर्व्याख्यातः ॥ ॥ २४ ॥ अत्राह गोर
मन्वतनाम त्वष्टु रपीच्यं ॥ इत्याचंद्रमसो गृहे ॥ अत्राह गोः सममंसतादि
त्यश्वमयः स्वन्नामापीच्यमपगतमपचितं मापहितं मुंतर्हितं वा ॥ सुत्रचंद्र
मसो गृहे । गातुर्व्याख्यातो । गातुं कृणवन्नुषसोजनायेत्यपि निगमो भव
ति दंसयः कर्मणि दंसयंत्येनानि कुत्सायमन्मन्त्रह्यश्च दंसय इत्यपि निग

118411

युक्तीहस्पत्युच्यते। तच्छंभोरावृणीमहेगातुंयज्ञायगातुंयज्ञपतयइत्यपिनि
गमोभवतिगमनयज्ञायगमनयज्ञपतये॥ ॥२१॥ अदितिरदीनादेवमाता।
॥ ॥२२॥ अदितिर्धौरिदितिरंतरिक्षमदितिर्मातासपितासपुत्रः॥ विश्वेदे
वाअदितिः पंचजनाअदितिर्जतमदितिर्जनित्वं। इत्यदितेर्विष्णुतिमाचष्ट
एतान्यादीनानीतिवा। यमेरिरेरुगवः। एरिरइतीतिरुपस्यष्टोप्यस्तः॥ ॥२३॥
॥ उतस्मेनंवस्त्रमधिंनतायुमनुकोशंतिक्षितयोमरेषु॥ नीचायमानंज
हुरेनश्येनंभवच्चाष्ठापुमञ्चयूथं॥ अपिस्मेनंवस्त्रमधिंमिक्वस्त्रमधिं
नंवस्त्रंवस्तेः स्तायुरितिस्तेननामसंस्थानमस्मिन्यापकमितिनेरुक्तास्तस्य
तेर्वास्यादनुकोशंतिक्षितयः। सुयामेषुमरुतिसंयुग्मनामपरतेर्वाहरते

॥४६॥

मानोरात्रिवांअजधवस्यतामजाविप्रवणमाहोजायाजअजना।
 अथानुदात्त। दीर्घादुरस्यायःपतिजिवातिशरदःशतं। दीर्घादुरस्यायःप
 तिजिवातुशरदःशतं। शरद्वृताअस्यामोषधयेभवति शीर्णाआपइतिवा
 स्येत्यस्याइतेनव्याख्यातं॥ ॥२५॥ अस्यनामस्यपलितस्यहोतुस्तस्यप्रा
 तामध्यमोअस्यभः॥ तृतीयोप्राताघृतपृष्ठोअस्यात्रापश्येविशपतिंस
 सपुत्रं॥ अस्यवामस्यवननीयस्यपलितस्यपालयितुर्होतुर्हवित्यस्य
 तस्यप्रातामध्यमोअस्यभः॥ तृतीयोप्राताघृतपृष्ठोअस्याऽयमग्निःसहस्रिणस्त
 व्याभवतीतिवा॥ तृतीयोप्राताघृतपृष्ठोअस्याऽयमग्निःसहस्रिणस्त
 आपश्येसर्वस्यपातारंवापालयितारंवाविशपतिंससपुत्रंसप्तमपुत्रं

॥४६॥

सर्पणपुत्रमितिवासप्तस्वप्नासंख्यासप्तादित्यरश्मयइतिवदति॥ ॥२६॥
 सप्तयुजातिरथमेकचक्रमेकोअधोवहति सप्तनामा॥ त्रिनाभिक्रमज
 रमनुर्वयत्रेमाविश्वाधुवनाधितस्तुः॥ सप्तयुजातिरथमेकचक्रमेकवा
 रिणंचक्रंचकतेवाचरतेवाक्रमतेवाक्रमयतेवकोअधोवहति सप्तनामा
 दित्यः सप्तास्मेरश्मरश्मयोरसानाभिसन्नामयंतिसप्तेनष्टवयःस्तुवतीति
 वेदमपीतरनामेतस्मादेवाभिसन्नामास्तुवत्सरप्रधानउत्तानोर्ध्वंस्त्रि
 वाभिक्रंचक्रंचतुःसंवत्सरोपीष्मावर्षाहेमंतइति संवत्सरः संवत्संयस्मिन्
 तानिग्रीष्मायस्यतेऽस्मिन् रसावर्षावर्षास्तुपुर्जन्योहेमंतोहिमवर्षाहिमं
 पुनर्हतेवाहिनोतेर्वाऽजरमजरणधर्माणामनुर्वयत्रस्यतमन्यस्मिन् यत्रे

॥४७॥

मा

५ मानिसर्वाणि भूतान्यभिसंतिष्ठन्ते तस्य संवत्सरं सर्वमात्राभिस्तैः पंचारे
चक्रे परिवर्तमाने इति पंचर्तुतया पंचर्गवः संवत्सरस्येति च ब्राह्मणं हेमंत
शिशिरयोः समासेन। पल्लव आद्रा र्पितमिति पल्लवतयाऽराः प्रसृतानां
षट्पुनः सहते। द्वादशारे नोहितजराय। द्वादशप्रथयश्चक्रमेकमिति मासा
नां मासानां स्यधिः प्रहितो भवति। तस्मिंत्साकं भिशतानशंकवोर्पिताः षड्विं
नचलाचलासः। षड्विंशहवैत्रिणिचशतानि संवत्सरस्याहानीति च ब्राह्म
णं समासेन। सप्तशतानि विंशतिश्चतस्रः सप्तचवैशतानि विंशतिश्चोद्दि ॥४७॥
रात्रा इति च ब्राह्मणं विभागेन विभागेन ॥ १३७ ॥ अथ मंदरवर्कः ॥ संवत्सरस्या
एकार्थकोऽनुवयः सुपत्नीयादं द्रुमुदादमूनाः संमातपंती विरेण मरुता

मो भवति दंसयः कर्मणि दंसयं त्येतानि। कृत्वा यममं नृध्वं दंसय इत्यपि नि
गमो भवति। सत्तावनेन ममोत्यं हतिः। सत्तावनेन ममोत्यं हतिरं ह
श्वाहश्वाहंते। निरुदोपधादिपरीतात्। बृहस्पते च यंसइ सियासं। बृहस्प
ते यञ्जाते यसि देवपीयुं पीयते हि सा कर्म। विद्युते द्यावा द्यौर्विद्यु
वनात्। समान्या विद्युते हरे अते। समानं समानमात्रं भवति। मात्रा मात्रं
व्याख्यातमंतो तते नृधगिति एयम्मावस्यत्तचनं भवत्यथाप्यधेयथे
द्वयते। नृधगया नृधगुता शमिष्ठा। नृधुवन्नवाक्षी नृधुवन्नशमिष्ठाः
इति वा स्यादिति वा स्येति च बोदात्तप्रथमादेशोऽनुदात्तमन्वादेशो तीव्रार्थ
तरमुदात्तमन्मीयोर्थतरमनुदात्तः। न स्यादुपुष्पा उपसातयेषु वेहेह

निं० ५०

॥४८॥

अ५

ध्यानीयं भवति। आभवेभिः सिंचतामद्य मंधः। २॥ आसिंचतामत्रे मंद नीमंधो
ऽममत्रे पात्रममा अस्मिन्नदं त्यमा पुनरभिर्भितं भवति पात्रं पानात्तमोयं धउ
यते नास्मिन्ध्यानं भवति न दर्शनं मंधं तमइत्यभिभावं तेऽयमपीतरोंधए
तस्मादेव। पश्यदक्षणां नाविचेतदंधइस्यपिनिगमो भवति॥ ॥१॥ असंध्यं
तीक्ष्णरिधारे पयस्वती। असंज्यमाने इति वा बहुधा रेउदकवत्यो वनुष्यति ह
तिकर्माऽनवगतसंस्कारो भवति। ववुयाम वनुष्यत इत्यपि निगमो भवति। दी
र्घप्रयज्यमानो वनुष्यति वयं जयेम एतना सुहृद्गुः॥ दीर्घप्रततयज्ञमभि
जिघांसति यो वयं तं जयेम एतना सुहृद्गुं दुर्धियं पापधियं पापः पातापेयानां
पापस्य मानो वाडेव पततीति वा पापस्य ते वा स्यात्त रुष्यति रप्येवं कर्मा। इंद्रेण यु

॥४८॥

तितउसक्तुमिवतत्सूर्यस्यंद्रेणसमीर्मातासंकायमानःकनीनकेवोपोअदर्शिसु
वितेविद्यामदेवानाद्यद्योर्मेदितिरदितिरुतस्मात्राहास्यवामस्यसप्तयु
जंतिसप्तविंशतिः॥॥३॥॥इतिनिरुक्तेचतुर्थोऽध्यायः॥॥सस्मिन्मविद
धरणेनदीनां॥सस्मातंमेधेवाहयोवाहवानांस्तोमोदूतोऽङ्गवैनरा॥वोह
तमाह्वानानांस्तोमोदूतोऽह्यन्त्रैरौनरामनुष्यान्त्यंतिकर्मसुदूतोऽजवते
वोद्वतेवोवारयतेवो॥दूतोदेवानामसिमर्षानामित्यपिनिगमोभवति॥वा
वशानोवसेर्वोवाश्यतेवो॥सप्तस्वसृरुषीर्वोवशानइत्यपिनिगमोभवति॥वा
वायंरुणोत्तरथापिवारतम॥तद्वायंरुणमहेवशिर्षंगोपयत्यं॥तद्वायंरुणीम
हवर्षिष्ठंगोपयितव्यंगोपायितारोयुः॥सुयुष्मप्यनितिवोऽधइत्यननामा

॥४९॥

पत्यसोमोदुग्धाप्यक्षरति सर्वेक्षयति निगमोदति शाकशृणोः धात्रमिति च
 प्रनामाऽभुमन्तुं भवति सपत्नी त्वरं कृत्वा जगद्यक्षुत्रमग्निरहणो ज्जात
 वेदाः ॥ सपत्नी चैव रं स्थावरं जगमं च यतश्चिप्रमग्निरकरो ज्जातवेदाऽपुति
 रवनाह ॥ आत्मारथ्यथोतयइसपिनिमोभवति हासमानेऽप्युपारिष्ठाद्या
 रव्यास्यामो ॥ वम्रकपट्टिरूपसर्वदिद्रं ॥ पाने शितवास्याशने शितवास्याश
 ने शितवा ॥ ससन्नपक्वमेविदुषु चंतं ॥ स्वपनमेतन्माध्यमिकं ज्योतिरनिस
 दर्शनं तदिवाविदुज्जाज्ज्वलमानं ॥ द्विताचसत्तास्वधयाचशंभुः ॥ द्वेधसत्ता
 मध्यमे च स्थान उत्तमे च शंभुसुखभूः ॥ मृगं न ब्राम्भगयंते ॥ मृगमिव ब्राह्मण
 प्रेषः ॥ ३ ॥ वाराहो मेघो भवति वाराहारः ॥ विध्यद्वाराहतिरो ज्जाद्रमस्तेसपि

॥४९॥

निगमोभवत्ययमपीतरोवराह एतस्मादेव ॥ वरमाहारमाहवशरति च ब्राह्मणं ॥ बृह
 स्पतिमूलानिवरं वरं मूलं बृहतीति वा ॥ वराहमिन्द्रमुषमित्यपि निगमोभवत्य
 गिरसोपिवराहाउच्यंते ॥ ब्रह्मणस्पतिर्दृषमिवराहः ॥ अथाप्येते माध्यम
 कादेव गणावराहवउच्यंते ॥ पश्यन्ति रण्यचक्रानयोदंष्ट्रां निधावते व
 राहन् ॥ स्वसराण्यहानि भवन्ति स्वयं सारीण्यपि वा स्वरादयो भवन्ति स
 नानिसारयति ॥ उखाइव स्वसराणीत्यपि निगमोभवति ॥ शर्या अंगुल्यो
 भवन्ति शर्यादुषवः शरमय्यः शरः शृङ्गाते ॥ शर्याभिर्नभरमाणोगमस्यो
 रित्यपि निगमोभवत्येको देवो भवति यदेनमर्च्यते को भवति यदेन
 मर्च्यते सर्वमर्च्यं भवति सर्वतान्यकेशो भवति ॥ सहतः कुटुकिमा ॥ ४ ॥

॥५०॥

गायंति त्वा गायत्रिणोर्वत्यर्कमर्किणः ॥ ब्रह्माणस्त्राशतकृत उद्देशमिव ये
 मिरे ॥ गायंति त्वा गायत्रिणः प्राचर्ति तेऽर्कमर्किणो ब्रह्माणस्त्राशतकृत
 उद्देशमिव वंशो वनशयो भवति न न ह्यतद्वति वापवीरथेनेमिर्भव
 तियद्विपुनातिप्रमिं ॥ उतपव्यारथानामद्रि सिंदसोजसा ॥ तं मरुतः सुरप
 विनाव्यायु रिसपिनिगमो भवतो वक्षो व्याख्यातं ॥ धन्वांतरिक्षं धन्वस्य
 दाप ॥ सिरोधन्वातिरोचतद्रसपिनिगमो भवति सिनमर्न भवति सिनाति
 भूतानि ॥ येन स्मासिनं भवत्यः संखिभ्य इत्यपि निगमो भवतीत्यामुष्येत
 न व्याख्यातो स चासहेत्यर्थः ॥ वसुभिः सचाभुवा ॥ वसुभिः सहभुवो विदमि
 निपातोऽनुदात्तः ॥ पुरस्तादेव व्याख्यातो ॥ थापिपशुनामेह भवत्युदात्तश्चिद

॥५०॥

जातरूपे मरुचमिसपिनिगमो भवति ॥ अंदनामंदते स्तुतिकर्मणः ॥ पुरुषि
 यो भंदते धामभिः कविरित्यपि निगमो भवति ॥ सभंदना उदियर्त्तप्रजावती
 रिति च ॥ अन्येन मदाहनो याहित्वा ॥ अन्येन मदाहनो गच्छक्षिप्रमाहं सीव
 भाषमाणेत्यसप्यभाषणा ॥ दाहनाद्व भवत्येतस्मादाहनः स्याद्विर्नदो भ
 वति नदतेः स्तुतिकर्मणः ॥ नदस्य मारुधतः कामागन् ॥ नदस्य मारुधतः का
 मभागमसरुधः प्रजननस्य ब्रह्मचारिण इ ॥ विपुत्र्या क्लिपितं वेदयते ॥ २॥
 ॥ नयस्य द्यावापृथिवी न धन्वनांतरिक्षं नादयः सोमो अक्षाः ॥ अमो ते रि
 त्येक ॥ अरूपे गोमानो भिरक्षाः सोमो दुग्धाभिरक्षाः ॥ लोपाशः सिंहप्रसंचम
 त्साः ॥ क्षिपति निगमः पूर्वः क्षरति निगमः तद्रूपेक ॥ अरूपे गोमानो भिरक्षाः

निं० प्र०

अप

॥५१॥

रिरग्नेतवस्विदा॥ तोदस्येव शरण आ महस्य॥ वहुदाभवांस्त्वामेवोभिद्वयाम्य
रिरमित्र नृ छ तेरी भवोप्यारे तस्मादेव यदस्य देवसा अग्रावाहु यो ह्यंते इसे
तदष्टै व सवक्ष्यत॥ तोदस्येव शरण आ महस्य॥ तोदस्येव शरणे इधि महतः स्व
चा सुअं चनः॥ आजु ह्वानो घृत पृष्ठं च इह सपिनि गमो भवति॥ शिपि विष्टो
विष्णुरिति विष्टो देनामनी भवतः कुलितार्थे यं प्रवं भवती सौ पमून्यवः॥
किमिले विष्टो परिचक्ष्यं भूत्सय द्बक्षो शिपि विष्टो अस्मि॥ मावपो अस्मदप
गृह एतद्यदन्यरूपः समिथे व भूत्सय॥ किं ते विष्टो प्रख्यात मेतद्भवत्यप्रख्या
पनीयं यन्नः प्रक्षेपे शोप इव निर्वहितोऽस्मीत्यप्रविपन्न रश्मि रपिवा प्रशीसा ॥५१॥
नामैवाभिप्रेतं स्यात्किं ते विष्टो प्रख्यात मेतद्भवति॥ प्रख्यापनीयं यदुत्तप्रक्षेपे।

३५
क्षि। मनासि। चितास्त्वयि भोगाश्चेतयस इति वा। आइत्याकार उपसर्गः। पुस्त
देवव्याख्यातोऽथाप्यर्थे दृश्यते। अत्र अत्र अपः। अत्रो। आ। अपः। अपोऽत्रे
धीति धम्मं द्योतते यशो वान्मं वा। अस्मेकं मन्मद्विरत्नं च धेहि। अस्मा सुधुम्नं
चरत्नं च धेहि॥ ५॥ पवित्रं पुनाते मन्त्रः पवित्रं मुच्यते येन देवाः पवित्रेणात्मानं
पुनते सदेत्यपि निगमो भवति। रश्मयः पवित्रं मुच्यते। गन्तस्तिष्ठतो नृसि रश्मि
भिः सुत इत्यपि निगमो भवत्यापः पवित्रं मुच्यते। शत पवित्राः स्वधयामदंती॥
बृहदकाः॥ अग्निः पवित्रं मुच्यते वायुः पवित्रं मुच्यते सोमः पवित्रं मुच्यते सूर्यः
पवित्रं मुच्यते इन्द्रः पवित्रं मुच्यते अग्निः पवित्रं समापुनातु वायुः सोमः सूर्यः
इन्द्रः पवित्रं ते मा पुनं ह्यस्य पिनिगमो भवति। दस्तु द्यते॥ ६॥ पुरुतादाभ्यां चोचै

शदीधितिभिररण्योर्हस्तः श्रुतीजनयंतप्रशस्तं ॥ दूरेदर्शनं गृहपतिमथयुं ॥
 दीधितयोऽगुलयोऽसवंतिधीयंते कर्मस्वरूपी प्रहृत्त एने अग्निः समरणा
 जायत इति वाहस्तयुती हस्तप्रयुत् ॥ जिनयंतप्रशस्तं ॥ दूरेदर्शनं गृह
 हपतिमतनवतं ॥ १० ॥ एकया प्रतिधापिबत्साकं सरांसि त्रिंशतं ॥ इन्द्रः सो
 मस्य काणुका ॥ एकेन प्रतिधानेनापिबत्साकं सहेत्यर्थः ॥ इन्द्रः सोमस्य
 काणुका ॥ कांतकानीति वा कांतकानीति वा कृतकानीति वेदः सोमस्य का
 तइति नाकणेधातइति वा कणेहतः कांतहतस्तत्रैतद्याज्ञिकावेदयंते त्रिंश
 दुक्थ पात्राणि माध्यंदिने सवन एक एदेव तानितान्ये तस्मिन्काल एके ॥ ५२ ॥
 न प्रतिधानेनापिबंति तान्यत्र सरांस्युच्यंते त्रिंशदपरपक्षस्याहोरात्रौ

त्रिंशत्पूर्वपक्षस्येति नैरुक्तास्तद्या एतांश्चांद्रमस्य आगमिन्ध आपोऽसवंतिर
 भ्रमयस्ता अपरपक्षेऽपिबंति तथापि निगमोऽभवति ॥ यमक्षिप्रमक्षितयः पिबंती
 तितं पूर्वपक्षस्येति नैरुक्ता आप्याययंति तथापि निगमोऽभवति ॥ यथा देवा अं
 शुमाप्याययंतीत्यंशुमंत्रोऽभवति गव्यधिकृतत्वादपि वा प्रशंसानामैवाभि
 प्रेतं स्यात्तच्छब्दत्वादांशुगोशमीधं सुशमिशमीधं शमीधमं श्रिगवित्यग्नि
 रय्यंशुगुरुच्यते ॥ तुभ्यं चोतं त्यंशुगोशचीका अष्टतगमनकर्मवानिंद्रो
 य्यंशुगुरुच्यते ॥ अंशुगवोऽहोमिंद्राये ॥ त्यंशुगोशचीका अष्टतगमनकर्मवानिंद्रो
 आघोषः ॥ एतां गृषेण वयमिंद्रवतः ॥ अनेनेस्तोमिनवयमिंद्रवतः ॥ ११ ॥ आपा
 तमत्युत्तपलप्रममोऽधुनिः शमीवांछरुमं च जीवी ॥ सोमोऽपि ध्वान्यतस

॥५३॥

ख

वनानि नार्वाभिद्रुं प्रतिमानानि देभुः ॥ आपाति तमन्युस्तप्रहारी द्विप्रहारी
 रीष्टप्रहारी सोमो वेदो वाधुन धुनोतेः ॥ ५३ ॥ तिकर्मनामशमयते वा शक्रोति
 र्वा जीषी सोमो यत्सोमस्य पूयमानस्यातिरिच्यते तदजीषमपार्जितं भवति
 तेन जीषी सोमोऽथाप्येद्रो निगमो भवत्यजीषी वज्रीति हयोरिष्य सप्तमो
 धाना येति धाना प्राप्ते हिता भवति फले हिता भवतीति वा बधाते हरी धा
 ना उपच जीषि जिघ्रतामित्यपि निगमो भवत्याजिना पादभ्यासेनोपहित
 नोपधामादत्ते वभस्तिरति कर्म सोमः सुवोण्यतसा निवनानि नार्वाभि
 द्रुं प्रतिमानानि दाम्बुवति येन प्रतिमिमतेनेन तानि दाम्बुवंसवगि वेन मप्रा ॥५३॥
 प्यविनश्यतीतीद्रु प्रधानेत्येकेनेघंटुकं सोमकमेभियप्रधानेत्यपरं ॥ भ्र

शिपिविहोऽस्मीति प्रतिपन्नरभिः शिपयोऽत्र भयउच्यंते तैरा विहो भवति ॥ मा
 वपेऽभिस्मदपगृह एतत् ॥ वर्ष इति रूपनाम वृणातीति सुतो ॥ यदन्यरूपः समि
 थे संग्रामे भवति संयतरभिस्तस्योत्तराभ्यसे निर्व्वनाया ॥ ८ ॥ प्रतत्ते अ
 द्यशिपिविहो नामार्यः शंसा मिब्युनानि विद्वान् ॥ तं वा गृणामि तव समतव्या
 श्वयंतमस्य रजसः परा के ॥ तत्तेऽद्य शिपिविहो नामार्यः प्रशंसाम्ययोऽह
 मस्मिन्धरः स्तोमाना मयस्त्वमसीति वा तं स्तोमि तव समतव्यां स्तवस इति
 महतो नाम धेयनुदितो भवति ॥ निवसेतमस्य रजसः परा के पराक्रांते ॥ आ
 घणिरागतदृणिः ॥ आघणे संसवावहे ॥ आगतदृणे संसेवावहे ॥ एषु ज्वयाः
 एषु जवः ॥ एषु ज्वमा ममिनादायुर्दस्योः ॥ प्रामापदो ये युर्दस्योः ॥ १॥ अग्निं न

॥५४॥

रत्नधारयंतपुष्करमंतस्त्रिपोषतिभूतान्युदकंपुष्करंप्रजाकरंप्रजयितव्यंवेद
मपीतरस्युष्करमेतस्मादेवपुष्करंवपुष्करंवापुष्पंपुष्पतेवपुनवेतेः कांतिर्वीप्रज्ञा
वा॥१४॥सदृशमोवपुनंततन्वत्सूर्येणवपुनवचकार॥सतमोप्रज्ञानंततन्व
तत्तंसूर्येणप्रज्ञानवचकार।वाजपस्यवाजपतनांसनेमवाजपस्यमिस
पिनिगमोभवतिवाजगंध्यंगंध्युत्पुल्लरपद।अश्यामवाजगंध्यमित्यपिनि
गमोभवतिगंध्यंगद्व्यते॥चज्जोवाजनगंध्यंमुष्यनित्यपिनिगमोभवति
गंध्यातिमिश्रीभावकर्मा।आगधितापीरमाधितेत्यपिनिगमोभवति।कौरया
णःकृतयामः।पाकस्वामाकौरयाणद्व्यपिनिगमोभवति।तौरयाणास्त्र
णयानःसतौरयाणउपयाहियज्ञंमरुद्भिरिंद्रसरिवभिःसजोषादित्यपि

॥५४॥

शा. शुभ्रशुभ्रतइति वाश्राशुभ्रतइति वा । अवशमशाक धद्वाः । अवारुधधुशावारिति
॥१२॥ उर्वश्यपूरा उर्वश्यशुभ्रतुरुक्यामशुभ्रतुरुर्ववशोऽस्याअपूराअशा
रिण्यपिवापूरा इति रूपनामापूरातेरपूरा नीयंभवसादर्शनीयं व्यापनीयं वा
स्पष्टं दर्शनायेति शाकपूणिर्यदपूरा इत्यमपूरा स्यापूरा नामेति व्यपिनस्तं द्रा
भवतिरूपवतीतदनयात्तमिति वातदस्येदत्तमिति वातस्यादर्शना मित्रा
वरुणयोरेतं भवस्कंदतदभिवादिन्येषां भवति ॥१३॥ उतसिमैत्रावरुणो
वसिष्ठोर्वश्या ब्रह्मन्मनसोधिजातः । द्रष्टुंस्कं नं ब्रह्मणा देवेन विभवे देवाः
पुष्करेत्वाददत्त ॥ अप्यसिमैत्रावरुणो वसिष्ठोर्वश्या ब्रह्मन्मनसोधिजातः ।
द्रष्टुंस्कं नं ब्रह्मणा देवेन विद्रष्टुः संस्तपःपूरा नीयो भवति । सर्वे देवाः पुष्क

॥५५॥

तूर्णशंभुगिरेरधीत्यभिनिगमोभवति। सुसुपमहिष्ठत्रकभवति। यस्तुप्य
 ते॥१६॥ गदामर्त्तमराधयत्तं पदा सुपमिव स्फुरत्॥ कदानः शुश्रुवाद्भिरद्वैतं
 ग॥ कदामर्त्तमराधयत्तं पदेन सुपमिव स्फुरिष्यति कदानः श्रोष्यति चागर
 इदं अंगंगेति क्षिप्रनामाऽभितमेवांकितं भवति निबुधुणः सोमो निवांतप
 ताति निबमनेन प्रीणाति॥१७॥ पत्नीवतः सुता इमं उवाच तेऽप्यंति वीतये। अप
 जग्मिर्निबुधुणः॥ पत्नीवतः सुता इमं उवाच तेऽप्यंति वीतये। अप
 नायापांगता निबुधुणः समुद्रोऽपि निबुधुणः उच्यते निबमनेन पूर्यतेऽवश्यं
 पि निबुधुण उच्यते नैवैरस्मिन्काणंति नैवैरधतीति वा। अवश्यं निबुधुणेन
 पि निगमो भवति निबुधुण निबुधुणेति वपादिर्गंतुर्भवति। यस्य द्यते॥१८॥

॥५५॥

सुगुरससुहिरण्यः स्वधो बहदस्मै वय इदं दधाति॥ यस्त्वायं तं वसुना प्रा
 तारितो मुखी जयेव पदि मुसिनाति॥ सुगुर्विति सुहिरण्यस्वधो महश्चास्मै
 वय इदं दधाति यस्त्वायं तं मन्त्रेन प्रातरागामिन्नतिथे। मुखी जयेव पदि मुसि
 नाति कुमारो मुखी जामेस्वनाच्च सतनाच्च ततनाच्च। पादुः पद्यतेः॥ आविस्वुः
 एते गृहते बुसं सपादुरस्यानिर्जिज्ञो न मुच्यते। आविष्कुरुते मासमादित्यो
 गृहते बुसं बुसमित्युदकनाम ब्रूवति वीशं कर्मणोऽप्यंति वीयद्वर्क्यातये
 सुदकं रश्मिभिस्तस्मादत्ते॥१९॥ वृकश्चंद्रमा भवति विवृतज्योतिषो वा वि
 वृतज्योतिषो वा विवृतज्योतिषो वा॥२०॥ अरुणो मासकृद्दृक् पथायं तं
 दर्शहि॥ उज्जिहीते निवाप्यातस्ते वप्यामपीक्षितं मे अस्य रोदसी॥ अरुणो

॥५६॥

च नो मासक मासां चार्ध मासानां च कर्त्तुमवति। चंद्रमाश्च कथं यायंतं ददर्श।
 नक्षत्रगणमभिजिहते। निवाय्य येन येन योक्ष्यमाणो भवति। चंद्रमास्तस्मिन्
 वरुणरोगी जानीत मेऽस्य द्यावापृथिव्यादित्योपि वृक उच्यते यदा वृद्धे।
 अजो हवीदमिना वर्त्तिका वामास्नो यत्सीमर्त्तुवतं वृकस्य। आह्वयदुषाग्रमि
 नावादित्यो नाभिग्रस्तातामन्विने प्रमुमुवतु रित्याख्याने। अवापि वृक उच्यते कि
 कर्त्तनात्। वृकमिदं स्य वारण उरामथिः। उरणामथिः। उरणशुणो वा भवस्य
 णी। पुनरुणो रूपो ते वीरुभवा शिन्यपि वृकस्य उच्यते। शतं मेषान् चक्रे चक्षुः दानुम
 ज्ञा भवंतं पितृां धं च कोरस्यपि निगमो भवति। जोषवाकमिदं विज्ञातनामथे
 यं जोषयितव्यं भवति॥२॥ यद्वाग्नीसुते पुवांस्तवत्तेष्ट तावथा॥ जोषवाकं

॥५६॥

निगमो भवत्यह्याणो ह्रीतयानः। अतुष्टया कृणुह्यह्याणेत्यपि निमोगे
 भवति हरयाणो हरमाणयानः। रजतं हरयाण इत्यपि निगमो भवति। यज्जारि
 तः कर्मणि कर्मणि स्थिरः प्रसृतः स्तोमान् चंदी वृद्धते मृदुभावकर्मणः॥१५॥
 नियदृणाक्षिभ्वसनस्य मूर्धनि शुभस्य चिह्नं दिनोरोरुवद्धना॥ निवृण
 क्षियक्षुसनस्य मूर्धनि शत्रुकारिणः शुभस्य चिह्नं दियस्य च शोषयितरो
 रस्तमाणो वनेनेति वा वधेनेति वा अशुद्धं तवीहितेत्यपि निगमो भवति वीराय
 तिश्च व्रीडयतिश्च संस्तंभकर्मोणो पूर्वणश्च प्रयुज्यते। निष्पपीस्त्री कामो भव
 ति विनिर्गितपसः पसः सपतेः स्पृशति कर्मणः। मानो मधेव निष्पपीपरादाः। स
 यथा धनानि विना शयति मानस्त्वं तथा परादास्तर्णो शमुदकं भवति तर्णमश्रुते।

॥५७॥

क्षियः सर्वद्वेष सोऽहं स्तुमि रिव नाव मावधी हर्मिरूणे ते नोः प्रणोतव्या भ
 वति नमतेर्वा तत्कथमनुदा तप्र कृतिनाम स्याद्दृष्टव्यं । तु भवत्युतो समस्मि
 ना शिशो हि नो व सोऽति सप्तम्यां शिशो तिर्दान कर्मा । उरुथाय णो अघाय
 तः समस्मादि ति पंचम्या मुरुष्यती रक्षा कर्मा । अथ पि प्रथमा बद्धवचने । न भं
 तामन्य के समे ॥ २३ ॥ हविषा जारो जपां पि पत्ति पपुरिर्नरा । पिता कुटस्य
 चर्षणिः । हविषा पो जरयिता पि पत्ति पपुरि शक्ति प्रीणाति निगमौ वा प्रीणाति
 निगमौ वा पिता कृतस्य कर्मणाश्चापि तादित्यः । शंब इति वज्रनामा शमय
 तेर्वा । उयो यः शंबः पुरु हूत तेनेत्यपि निगमो भवति । केपयः कपूया भवति
 कपूयमिति पुनाति कर्म कुक्षितं दष्ट्यं भवति ॥ २४ ॥ अथ वप्रयान्प्रथमादे

॥५७॥

वदतः पञ्च होषिणान् देवान् सथञ्जन ॥ यद् इन्द्राग्नी सुतेषु वां स्तोमेषु स्तोतितस्या
ऽग्नीथोऽथ यो यं जोषवाकं वदति विजंजपः प्राजितहोषिणो न देवो तस्याग्नी
थः कृतिः कृतं ते यशो वान्रवा ॥ महीकृतिः शरणा तद् इन्द्रा सुमहत्तद् इन्द्रशर
ण मन्तरिक्षे कृत्तिरेवेतीयमपीतरा कृत्तिरेतस्मादेव स्तत्र मय्युपमार्थे वा ॥
कृत्तिं वसाना चरपि नाकं विभ्रदा गहीत्यपि निगमो भवति ॥ घृष्टी वकि
तवो भवति ॥ स्वं हति स्वं पुनराश्रितं भवति ॥ कृतं न भवद्घृष्टी विचिनोति देवने ॥
कृतमिव घृष्टी विचिनोति देवने कित्वं किंतवा स्तीति शब्दा नु कृत्तिः कित
वान्वाशीनीमकः ॥ सममिति परिग्रहाथ ॥ यं सर्वनामा नुदात्तं ॥ श्यामानः स
मस्य दृष्ट्याः १ परिहृष्टोऽहं हतिः ॥ उर्मिर्न नावमावधीत् ॥ मानः सर्वस्य दु

॥५८॥

एहावमवतमश्मवत्तु संसत्रकोशंसिंचतान्द्रपाणं ॥ प्रीणिताभ्वान्मुहितंज
 यथुजयनं वोहितमस्तु स्वस्तिवाहनं रथं कुरुधं द्रोणाहावं द्रोणं द्रोणं दुमम
 यंभवत्याहावआह्वानादावहआवहनादवतोवाऽतितामहाभवत्यश्मवत्तु
 मशनचक्रमसन्चक्रमितिवासत्रकोशंमंसत्राणिवःकोशस्थानीयानि
 संतुकोशःकुस्मातोर्वकुषितोभवत्ययमपीतरःकोशएतस्मादेवसंचयआ
 स्थितमात्रोमहाभवतिसिंचतान्द्रपाणंनरपाणंकूपकर्मणासंग्राममुपमिमी
 ते। काकुदंताल्लित्याचक्षतेजिह्वाकोकुवासास्मिन्धीयतेजिह्वाकोकुवाको
 कूपमानावर्णाः लुदतीतिवाकोकूप्यतेवीस्याच्छब्दकर्मणोजिह्वाजोद्ववातलु
 तरेतेस्तीर्णमममंगलततेवीस्याद्विपरीताद्यथातलंलतेत्यविपर्यायः॥२५॥

॥५८॥

सुदेवोअसिबरुणयस्यतेसप्तसिंधवः॥ अनुक्षरंति काकुदंस्मर्त्य सुषिरामिव ॥
 सुदेवस्यैकल्याणदेवः कमनीयेदेवो वासवसि। वरुणयस्यतेसप्तसिंधवः॥ सि
 धुःश्रवणाद्यस्यते सप्तस्रोतांसितानितेककुदमनुक्षरंतिस्मर्तिकल्याणो
 मिश्रुतः सुषिरमनुयथा॥ वीरिटं तैटी किरंतीरक्षमेवमाह पूर्ववयतेकनरमि
 रतेर्वयांसीरंसासिन्मांसिवातेदतस्यामृदुदाहरंत्यपिनिगमोभवति॥३॥
 प्रवाहजेसुप्रयावर्हिरेषामावश्यपतीवर्वा रिटइयाते॥ विशामक्तोरुषसः
 पूर्वहृतोवायुः पूषास्वस्तयेनियुतान्॥ प्रवृज्यतेसुप्रायणंवर्हिरेषा
 मेयातिसवस्यपातारोवापालयितारोवावीरिटंमंतरिक्षंमियोवासासावा
 तस्तिरपिवापमार्थस्याः सर्वपतीइवरजानोवीरिटं गंगेमनुष्याणाराथा

॥५९॥

विनासे पूर्वस्यामभिहृत्ते वायुधनियुतां प्रपातस्वस्य मनायनियुतां नियु
 तोऽस्याभ्वानियुतां नियमनाह्ननियोजनाद्वाऽछासेराक्षमितिशाकप्रणिः
 परीसीमिति व्याख्याता यिनमेनामस्याअस्येत्येतेन व्याख्यातं। स्थणिरंकुशो
 भवति सरणादंकुशोऽन्वते राकुं चितो भवतीतिवानेदीयइत्सुयः पक्षमे
 यादित्यपि निगमो भवत्युक्तं तममंकुशादायात्पक्षमोषधमागच्छित्साग
 छलिति॥ ॥अथ मृदं स्वर्णं॥ सस्मिमसश्चतीनयस्य वराहो गायंति त्वापो विवृणु
 रुवा किमिच्छेत्तत्तेऽग्निं नर एकया पांतमन्युरुर्वश्यशराउतासि सदृमि
 य कदा मर्त्तं पत्नी बंतः सुगुरसदृकश्चंद्रमाभरुणो माय इंद्राग्नीमानः ॥५९॥
 समस्य हविषाजोरः पथमप्रायन्यपीणीत सुदेवः प्रवावृजेऽष्टाविंशतिः ॥२८॥

लु

वहृतयोऽरुणवतः श्रवस्यानिंदुष्टरा॥ नये शोकुर्यज्ञिया न्नावमारुहमीमैव तेन्य
 विशंतकेपयः॥ पथमप्रायन्यपथमथयतेः प्रथमा देवहृत्येते। ये देवानाहृत्य ता
 कुर्वत श्रवणीयानियाशांसिदुश्नुकरणा न्येयेऽज्ञाकुर्वन्त्यज्ञिया न्नावमारो
 दुमथयेनाशक्रुवन्त्यज्ञिया न्नावमारो दुमीमैव तेन्यो विशंतै देवतेन्य विशंत
 रेणे हेवतेन्य विशंतास्मिन्नेवल्लोक इतिवर्म इति बाहुनाम समीरततमो भ
 वति। एताविश्वा सवनात्तुमाकषे स्वयं सूतो सह सोयानिदधिषे॥ एता
 निसर्वाणि स्थानानि तूणमुवाकुरुषे स्वयं बलस्य पुत्रयानि धत्वांसवमंह
 सस्थाणं धनुर्वीकवचं वाकवचं कुं अं पितं भवति कां चितं भवति काये चितं भ
 वतीति वा॥ ॥२४॥ प्रीणीतं भवान् हितं जयाथ स्वस्ति वाहं रथमिह पृथ्वी॥ द्रो

लु

नि० पू०

॥ ६० ॥

अ६

येहनादा॥ इमेचिद्रोदसीअपारेयसंगभ्यामघवन्काशिरिजे॥ इ
मेचिद्रोदसीरोधसीद्यावापयिव्योविरोधनाद्रोधःकूलनिरुणाधिस्रो
तःकूलंरुजतेर्विपरीताल्लोसोविपर्ययेणापारेदूरपारेयत्संगभ्यासि
मघवन्काशिस्नेमहान्। अहस्तमिन्द्रसंपिणक्काणं। अहस्तमिन्द्रस्वा
संपिणक्काणंमेघं॥ १॥ अलातपारवलयिंद्रजोगोःपुराहंतोभय
मानेव्यार॥ सुगान्पथोअकृणोन्निरजेगाःप्रावन्वाणीःपुरुहंतंधमंतीः॥
अलातणोऽलयातर्दनोमेघोक्लोत्तणोतेर्व्रजोव्रजसंतरिक्षेगारेतस्यामा
ध्यमिकायावाचःपुराहननाद्रयमानोव्यार। सुगान्पथोअकृणोन्निरजे
गाःसुगमनान्पथोऽकरोन्निरमिनायगवांप्रावन्वाणीःपुरुहंतंधमंतीः॥

॥ ६० ॥

॥ इति निरुक्ते पंचमोऽध्यायः ॥ ॥ त्वमग्नेद्युमिस्त्वमाशुशुक्षणिस्त्वमद्भ्य
स्त्वमद्भ्यमनस्यारि ॥ त्वं वनेष्वस्त्वमोषधीष्वस्त्वनृणां नेपते जायसे शुचिः ॥ त्वं
मग्नेद्युमिरहो मिस्त्वमाशुशुक्षणिराशुशुक्षिते वशुक्षिते च क्षिप्रनामनी भ
वतः क्षणिकुत्तरः क्षणोत्तराशुशुक्षणातीति वासनोतीति वल्युक्षो
चतेः पंचम्यर्थे वा प्रथमा तथा हि वाक्यसंयोगाद्वाक्यकार उपसर्गः पुर
स्ताच्चि कर्षितज उत्तर आशुशोचयिषुरिति शुचिः शोचतेऽर्चलतिकर्मणो
ऽयमपीतरः शुचिरेतस्मादेव निषिक्तमस्मात्पापकमिति नैरुक्ताः ॥ इन्द्रा
शमवस्यारि सर्वाभ्यो अमयं करतु ॥ आशादिशो भवत्यासादनादाशा उप
दिशो भवत्याप्यशान्ता शिर्मुष्टिः प्रकाशानामुष्टिर्मेचिमादामोषणादा

१॥ मभ्रवानदाभमभ्यशनेनदभोतीति। नक्षद्राभंततुरिंपचतेषामित्यपिनि
 गमोभवत्यस्त्वथोयुररुधायुः। कथितिद्वस्वनामानिकृतंभवति। योअ
 स्त्वथोयुरजरस्वर्वाणित्यपिनिगमोभवति। निश्टमा निश्रयहारिणः॥३॥
 आज्ञासः पूषणंरथेनिश्टमास्तेजनश्रियं॥ देवंवहंतुविभ्रतः॥ आवहंतु
 जाः पूषणंरथेनिश्रयाहारिणस्तेजनश्रियंजातश्रियंष्टुबहुकथामहदुक्थो
 वक्तव्यमस्माउक्थमितिष्टुबहुकथोवा। ष्टुबहुकथंहवामहेद्वत्यपिनिगमोभ
 वत्यदृदः सोमोमृदृदरोमृदुरुदरेष्वितिवा। नृदरेणसरव्यासवेये
 त्यपिनिगमोभवत्यदृपेदृत्परिष्ठाद्याख्यास्यामः। पुलुकामः पुरुकामः॥६१॥
 पुलुकामोहिमस्यद्वत्यपिनिगमोभवत्यसिन्वतीअसंखादंत्यो। असिन्वती

वक्षतीमस्यतद्वत्यपिनिगमोभवति। कपनाः कंपनाः क्रिमयेभवंति। मोष्या
 वृक्षकपनेवेवेधसद्वत्यपिनिगमोभवति। भाचजीकः प्रसिद्धमाः। धूमकेतुः
 समिधाभाचजीकद्वत्यपिनिगमोभवति। रुजानानद्योभवतिरुजंतिकुला
 नि। संरुजानाः पिपिषद्वंशत्रुरित्यपिनिगमोभवति। ज्जर्णिर्जवतेवीद्वेव
 तेवीद्वनोतेवीहिंसाज्जर्णिर्नवक्षतीत्यपिनिगमोभवति। परिघंसमोम
 नावोवयोगात्। पर्यगाद्वाघंसमहरवनायान्॥४॥ उपलप्रक्षिण्युपलेषु
 प्रक्षिणात्युपलप्रक्षेपिणीवेद्वचवीन्यप्रक्षुर्भिक्षेकेनजीवतीतितेषामेकः
 प्रक्षुवाचशकटः शाकिनीगोवोजालमस्यदनंवनमुदधिः पर्वतोराजादुभि
 स्तेनवहंतयद्वतिसानिगदाव्याख्याता॥५॥ कारु रहंततोमिषगुपलप्रक्षि

॥६२॥

जी नना॥ नानाधियो वस्त्यवोऽनुगा इव तस्मिन् मेन्द्राये दोपरि स्वव॥ कारु
 रदुस्मि कर्त्ता स्तोमानां ततो भिषक्त इति संताननाम पितुर्वा पुत्रस्य वो
 पलप्रक्षिणी सक्तु कारिका ननाम तेर्माता वा दुहिता वा नानाधियो नाना
 कर्माणो वस्त्यवो वस्तुकामा अन्वास्मि तास्मा गाव इव लोकमिन्द्राये दो
 परिस्त्रवेत्यध्येषणा॥ आसीन उर्ध्वमसिद्धिणा त्युपस्ते॥ प्रकलविद्वणि
 ग्भवति कलाश्च वेदप्रकलाश्च दुर्मित्रास्तः प्रकलविनिमाना इत्यपि नि
 गमो भवति॥ अर्धयज्वाऽर्धयज्यजति॥ सिषक्ति पूषा अर्धयज्वे
 त्यपि निगमो भवतीक्ष्णक्षिषे॥ इक्ष्वि वस्व उभयस्य राजन् नित्यपि निगमो
 भवति॥ क्षोणस्य क्षयणस्य॥ महः क्षोणस्याभिना क एवायेत्यपि निगमो भ

॥६२॥

अपो वा वहनादा वा वो वा वदनाद्दुभि राहृतमदकं भवति धमातिर्गतिकर्मा
 ॥२॥ उद्धरक्षः सहस्रलमिन्द्रवृश्वा मध्यं प्रयग्रंष्टती हि॥ आकीवतः स
 कलूकं वक्तुं ब्रह्म द्विषेत्तु विद्वेति मस्य॥ उद्धरक्षः सहस्रलमिन्द्रम
 लं मोच नादामोषणादामोहनादा वृश्वा मध्यं प्रयतिष्टती ह्यग्रमग्रमाग
 तं भवसा क्रियते देशात्सललूकं सलुर्ध्वं भवति पापकर्मि तेनैरुक्ताः सर
 रूपकं वा स्यात्सर्पे रप्यस्तात्तु विस्तपते हेतिर्हेतेः॥ ह्यं विदिष्टा कल्पयं
 शयानं॥ सुखपयं संसुखमस्य पयो विष्णुह आपो भवति विस्त्रवणात्
 वया इव रुद्रः सप्तविष्णुहसुद्रोपि निगमो भवति॥ वीरुधोषधयो
 भवति विरोहणात्॥ वीरुधः पारयिष्ठवदस्यपि निगमो भवति॥ नक्षदा

शीत्यपिनिगमोभवति। विदथानिरेदनानि। विदथानिप्रचोदयन्नित्यनिग
 मोभवति॥७॥ श्रायंतद्रवस्तर्यंविष्टेद्रिद्रस्यभक्षतं॥ कस्त्रनिजातेजनमा
 नअजिसाप्रतिभागंनदीधिम॥ समाश्रिताः सूर्यमुपतिष्ठंतंऽपिवोपमार्थ
 स्यात्सूर्यद्वेद्रमुपतिष्ठंतद्रुति सर्वाणीद्रस्यधनानि विमद्व्यमाणाः सय
 धाधनानि विमज्जातिजातेचजनिष्यमागोचतंवयंभागमनुध्यायामौजसा
 बलेनौजश्रौजतेर्वाज्जतेर्वाशीराश्रयणाद्वाश्रपणाद्वाऽथैयमितराशीराशा
 स्तेः॥ इन्द्रायगावआशिरमित्यपिनिगमोभवति। सामेसत्याशीर्देवेष्टितिव
 यदातेमत्तेअनुभोगमानल्गादिद्रुसिष्ठओषधीरुजीगः। यदातेमत्तेभोगम ॥६३॥
 न्वापदथग्रसित्तममओषधीरगारीजरगार्त्तिगिरतिकर्मावीगणातिकर्मावा

वति ॥६॥ अस्मेते बंधुः । वयमित्यर्थः । अस्मेयातं नासत्यासजोषा । अस्मा
नित्यर्थः । अस्मे समाने भित्त्वं पपौ स्येभिः । अस्माभिरित्यर्थः । अस्मे प्रबंधि
मघवन् जीषिन् । अस्माभ्यामित्यर्थः । अस्मे आराद्धिद्वेषः सनुतयुयोतु ।
अस्मादित्यर्थः । कुर्वद् वपप्रथेका मो अस्मे । अस्माकमित्यर्थः । अस्मे धत्तव
सवो वस्त्रनि । अस्मा स्वित्यर्थः । पाथोतं रिक्षं पथा व्याख्यातं । स्येनो नदीय
न्नेति पाथइत्यपि निगमो भवत्युदकमपि पाथउच्यते पानात् । आवष्ट आ
सां पाथो नदीनामित्यपि निगमो भवत्यन्नमपि पाथउच्यते पानादेव । देवानां
पाथ उपवक्षि विद्वानित्यपि निगमो भवति । सवीमनि प्रसवे देवस्य वयंस
वितुः सवीमनीत्यपि निगमो भवति । सप्रथाः सर्वतः पृथुः । तमग्ने सप्रथा अ

॥६४॥

शर्पस्यतेः शर्पमशनपवनं भृणोतेः शम्नातेर्वाऽथ सोमस्य प्रदानेन युवाभ्या
 मिन्द्राग्नीस्तोमं जनयामिनव्यं । नवतरसो सा स इत्युपांशुः । इन्द्राग्नीस्तोमः ॥
 ॥१॥ सोमानं स्वरणं कणुहि जहणस्यते ॥ कक्षीवंतीयओशिजः ॥ सोमानं सो
 तारं प्रकाशनवंतं कुरु ब्रह्मणस्यते कक्षीवंतमिव यओशिजः कक्षीवान् कक्ष्या
 वानौशिजउशिजः पुत्रउशिग्वसेः कांतिकर्मणोऽपित्वयं मनुष्यकक्ष एवापि
 प्रेतः स्यात्तं सोमानं सोतारं माप्रकाशनवंतं कुरु ब्रह्मणस्यते ॥१०॥ इन्द्रासो
 मासमघशंसमभ्या ॥ घंतयेयस्तु चरुरग्निवां इव ॥ ब्रह्मद्विषे क्रव्यादेधोरच
 क्षसे द्वेषो धत्तमनवायं किमीदिने ॥ इन्द्रासोमावघस्यशंसितारमघहतेर्नि ॥६४॥
 हंसितोपसर्ग आहतीति तं पुस्तपते चरुर्न च यो भवति चरतेर्वा समुच्चरंत्य

स्मादपो ब्रह्मद्विषे ब्राह्मणदेः क्रव्यादे क्रव्यमदते धोरचक्षसे धोरख्यानाय क्र
 व्यं विहृता ज्जायत इर्न ते नैरुक्ता ॥ द्वेषो धत्तमनवायं मनवयं यदन्येन व्यवेयुरह
 ष इति वा किमीदिने किमिदानीमिति चरते किमिदं किमिदमिति वा पिशुनाय चर
 ते पिशुनः पिंशते विपिंशतीति ॥१॥ कणुषपाजः प्रसितं तं न दध्वीया हिराजे
 वामवां इमेन ॥ तृष्णीमनु प्रसितिं द्रूणा नोस्तासि विम्वरक्षसस्तपिष्ठेः ॥ कुरु
 षपाजः पाजः पालनाय सिति मिब पृथ्वी प्रसितिः प्रसयनात्तं तुर्वा जालं वाया
 हिराजे वामात्यवानभ्यमनत्रा न्स्ववान्विराभृतगणेन गतमयेन हस्तिनेति वा
 तृष्णा नु प्रसित्या द्रूणा नस्तृष्णीति प्रिप्रनामतरतेर्वा तृष्णा तृष्णासि विध्य
 रक्षसस्तपिष्ठेस्तत्तमेस्तत्तमेः तृपिष्ठतमैरिति वाः यस्तैर्गर्भममीवाहुर्णा

॥६५॥

मोयोनिमाशये। अमीवाप्यमनेन वारय्यतो दुर्गा माक्रिभिर्मवति पापनामा
 क्रिभिः कृष्ये मेधति क्रमते वास्यात्संयुक्तमपः कामयते वा। अतिक्रामंतो दु
 रितानि वंश्वा। अतिक्रममाणा दुर्गातिगमनानि सर्वाण्यघायदेनया विधाय
 वीयते व्याधिर्वामयंवा। अत्रेपरेहीत्यपि निगमो भवति मतिरमामयी मति
 रात्ममयी। दुर्धामस्यामातर्भादिद्यत्तसर्वी मनीत्यपि निगमो भवति। शुद्धी
 ति क्षिप्रनामा शुद्धीति॥१२॥ तं अधर उशतयक्ष्यग्नेः शुद्धी भगं नासत्यापु
 रंधिं॥ तान धरेयस्त उशतः कामयमानान्यजाग्ने शुद्धी शुभगं न सत्यो वाचि
 नो सत्यावेव नासत्या वित्योर्णवाभः सत्यस्य प्रणेता रावित्याग्रयणो नासिका ॥६५॥
 प्रभवौ बभूवतु रितवापुरं भिबद्ध धीस्तकः पुरंधिर्भगः पुरस्तात्तस्यान्वादेश

गृह्णाति कर्मावा। मरुतामरुतं न वंश्चिकित्वा महिस्वमग्ने त्वमंगविहसि॥ मरुटावयं
 स्मोऽ मरुत्स्वमसिनवयविद्यो महिस्वमग्ने त्वं तु वेयं। शशमानः शंसमानः।
 यो वां यज्ञैः शशमानो हदाशतीत्यपि निगमो भवति। देवो देवा व्याहृपा॥
 देवो देवा अत्यक्तया कृपा कृप कृपते वा कृप्यते वा॥८॥ अथर्वहिस्तरिदा
 वत्तरा वां विजामातुरुत्तवाधास्यालात्। अथा सोमस्य प्रयतीयु वंश्चामि
 द्राग्नी स्तोमं जनयामिनव्यं॥ अथौषधि बद्धदात्ततरेवा विजामातुरसुसमा
 साज्जामातुर्विजामातेति शब्दहाक्षिणाजाः क्रीतापतिमाचक्षते सुसमात्
 दूववराभिप्रेता जामाता जापत्यं तन्निर्मातो तवाधास्यालात्पि च स्यालात्सा
 ल आसन्नः संयोगेनेति नेदाना स्यालाज्जानावपतीति बालाजालाजतेः स्य

नि० पू०

अइ

॥ ६६ ॥

इ

गिर्वणादेवो भवति गीर्भिरेन वनयात् । कुर्वन् गिर्वणासे हृहादित्यपि निगमो
भवति ॥ १४ ॥ अस्ते स्ते रजसि विवर्तये भूतानि सुखं पुनर्निमानि । अ
सुसमीरिताः सुसमीरिते प्रातः समीरिता माध्यमका देवगणा ये रसेन पृथि
वी तर्पयन्तो भूतानि कुर्वन्ति ता आ यजन्ते त्यति क्रोतं प्रति वचनं । अम्यक्सा
त इन्द्रैः । अमाक्तेति वाप्यक्तेति वा । यदक्षिं धायित मपस्य या विदत् । या
दृशे धायित मपस्य या विदत् । उस्वः पिते वजारया यियज्ञैः । उस्व इव गोपि
ता जायियज्ञैः ॥ १५ ॥ प्रवोच्छुजुषाणा सो अस्धु रभूत विभ्वे अग्रियोत वा
जाः ॥ प्रास्वुर्वो जोषयमाणा अभवत् सर्वेऽग्रगूमेनेनेति वाऽग्रगूमेनेनेति वाऽ ॥ ६६ ॥
यसं पादिने इति वाऽपि वाऽमित्येतदनर्थकं सुर्वे पंधमाददीत । अधीदिद्रप

३

इत्येकमिदं संप्रसारितं भवति ॥ १ ॥
यत्किंचिदपि संप्रसारितं भवति ॥ २ ॥
यत्किंचिदपि संप्रसारितं भवति ॥ ३ ॥
यत्किंचिदपि संप्रसारितं भवति ॥ ४ ॥
यत्किंचिदपि संप्रसारितं भवति ॥ ५ ॥
यत्किंचिदपि संप्रसारितं भवति ॥ ६ ॥
यत्किंचिदपि संप्रसारितं भवति ॥ ७ ॥
यत्किंचिदपि संप्रसारितं भवति ॥ ८ ॥
यत्किंचिदपि संप्रसारितं भवति ॥ ९ ॥
यत्किंचिदपि संप्रसारितं भवति ॥ १० ॥

३

॥६१॥

भवति ॥६॥ स्तः सूर्यणादिदमपी रक्षप्रमेतस्मादेवसर्पिर्वा तैलवा। स्तः
 करस्तमृतयइत्यपिनिगमोभवति। नोवाहकर्मणं प्रस्नाताशे। सुशिप्र
 मेतनव्याख्यातं। वजेसु शिप्रगोमोमीत्यपिनिगमोभवति। शिमेहनूनासि
 केवाहतुर्हतेनासिकानसतेः। विषस्वस्वशीप्रेविस्वजस्वधेनेइत्यपिनि
 गमोभवति। धेनादधातेरं सुरमणात्। सन्वित्रेणचिर्वकेतेरं सुभासेत्यपि
 निगमोभवति। द्विबर्हाद्वयोः स्थानयोः परिहृदोमध्यमेचस्थानउत्तमेच
 उत्तद्विबर्हादमिनः सहोफिरित्यपिनिगमोभवत्यक्राक्रमणात्। अक्रा
 नवाभिः समिथेमही नोमित्यपिनिगमोभवत्युराणाउसंकरेर्वाणः। दूत
 इयसेपदिवउराणाइत्यपिनिगमोभवति स्तियाआपोभवतिस्त्रायनात्।

॥६२॥

पस्तासां

वृषासिंधूनांवृषमस्तियाग्रामित्यपिनिगमोभवति। स्तिपोस्तियोपालनउ
 पस्थिता न्यालयतीतिवा। सनस्तिपाउतमवातनूपाइत्यपिनिगमोभव
 ति। जवारुजबमानरोहिजरमाणरोहि गरमाणरोहीतिवा। अग्रेरुपअ
 रुपितंजवार्वित्यपिनिगमोभवति। जरुथंगरुथंगरुहो ले। जरुथंहन्यक्षि
 रायेपुरंधिमित्यपिनिगमोभवति। कुलशइतिक्वेनामकुलशतनोभ
 वति। स्कंधाशीवकुलिशोनाविद्वक्णाहिः शायतउपपद्यधिव्याः॥ स्कंधो
 वृक्षस्यसमास्कंभोभवत्ययमीतरः स्कंधएतस्मादेवास्कंनकायेहिः शाय
 तमनर्चनः पृथिव्याः॥ सुंजेसुंजेनेरुत्तकर्मणः॥१॥ सुंजेतुंजेयउत्तरेस्ता
 माइंद्रस्यवज्रिणः॥ नविधेअस्थलुहति॥ दानेदानेयउत्तरे। स्तोमाइंद्रस्य

॥ ६८ ॥

वेञ्जिणो नास्य तेर्बिंदमि समासि स्तोनेर्वर्हणा परिवर्हणा। सुहृद्वामसुरोर्वर्ह
णा कृतद्रव्यपि निगमो भवति॥ अथो अस्मै धं स उक्त्वा यदुधानि सोमं
सुनोति भवति द्यमां महता अपा पशुं क्रुस्ततनुश्चिर्महति तनू शुभ्रं मघ
वायः कवा सखः॥ अथ स इत्यर्हं नाम यस्य तेऽस्मिन् सा गो रूध उधुततरं
वत्युपो न धमिति वा स्नेहानुप्रदानं सामान्या द्राघिरधूध उच्यते तद्योस्मा
अन्यपि वारोत्रं सोमं सुनोति भवत्यहद्येन नवानपो हत्यपो हति शक्रस्ति
तनिष्ठुधर्मसंतानादपेतमलं करिष्युमयज्वानं तनू शुभ्रं तनू शोभयितारं
मघवायः कवा सखो यस्य कय्याः सखायः॥ न्याविध्यदिली विशस्यद ॥ ६८ ॥
ह्लाविश्रं गिणमभिनद्युमिंद्रः॥ न्याविध्यदिला किल शयस्यददनिव

स्थिते माहवीषि च नोदधिष्वपचतो तसोमं॥ अथं द्विप्रस्थितानीमानि हवीषि
च नोदधिष्वच नद्रव्यजनाम। पचति नोमीषूतस्तमेदस्तः प्रतिपचतायभीष्टा
मित्यपि निगमो भवत्यपि वामेदसश्च पशोश्च सात्वं द्विवचनं स्याद्यत्र द्वेकव
चनार्थः प्रसिद्धं तद्रवति। पुरोहो अग्ने पचतः इति यथाशुरुध आपो भवति
शुच संरुंधंति नृत्तस्य हिशुरुधः संतिष्ठन्ति रित्यपि निगमो भवति। अमिनो
मिनमात्रो महा भवत्यस्य मितो वा। अमिनः सहोभिरित्यपि निगमो भवति।
जस्सतीरापो भवति शबुकारिण्य। मरुतो जस्सतीरिवेत्यपि निगमो भवत्य
ति कुतोऽप्रति कुतोऽप्रति सर्वलिनेतः अस्मभ्यमप्रति कुतद्रव्यपि निगमो
भवति। शाशदानः शाशाद्यमानः॥ स्वां मतिमतिरद्विशदानद्रव्यपि निगमो

नि० प्र०

॥६७॥

अ६

भवति ॥१६॥ स्तुप्रः सर्पणादिदमपीरुत्तुप्रमेतस्माद्देवसर्पिर्वीतैलं वा। स्तुप्र
करस्तुतयइत्यपिनिगमोभवति। नोवाहकमेपं प्रस्नातारौ। सुशिप्र
मेतनयारख्यात्तं। वाजेसुद्रि। प्रगोमपीत्यपिनिगमोभवति। शिमेहनूनासि
केवाहठुहंतेनोसिकानसतेः। विषयस्वस्तिप्रैविस्त्तजस्वघेनेइत्यपिनि
गमोभवति। धेनादधातेरं सुरमणात्। सन्वित्रेणस्विर्वकेतेरं सुपासेत्यपि
निगमोभवति। द्विबर्होद्वयोः स्थानयोः। परिद्वदोमध्यमेचस्थानउत्तमेच
उत्तद्विबर्होअमिनः सहोफिरित्यपिनिगमोभवत्यक्राक्रमणात्। अक्र
नवाभिः समिथेमहीनामित्यपिनिगमोभवत्युराणाउसंकेरेवीणः। दूत
इयसेप्रदिवउराणाइत्यपिनिगमोभवति स्तिथ्याआपोभवतिस्सायनात्।

॥६७॥

॥७०॥

महांअमवोवृजनेविरप्रशीत्यपिनिगमोभवति।स्तवेवृत्तुचीषमःस्तयते
 वज्र्यचासमोऽनर्शरातिमनल्लिलदानमल्लिलपापकमभिमद्विषमं।अनर्श
 रातिवसुदामुपस्तुहीत्यपिनिगमोभवत्यनर्वाप्रत्यतोऽन्यस्मिन्।अनर्वाण
 वृषभमंद्रजिह्वं वृहस्यतिवर्धयानव्यमर्कैः॥अनर्वाणमप्रत्यतमन्यस्मिन्
 षभमंद्रजिह्वंमंद्रनजिह्वंमोदनजिह्वमितिवा।वृहस्यतिवर्धयानव्यमर्कैरच
 नीयैःस्तोमैरेसामिसामिप्रतिषिधंसामिस्वतेः॥असाम्योविष्टयासुदानेव।जो
 असुसमाप्तंवलंविष्टयकल्याणदानाः॥२३॥मावासोमस्यगल्दयासराया
 चनहंगिरा॥१॥स्तिग्मंनसवनेषुचुकुधंकरुशानेनयाचिषत्॥माचुकुधंवा॥७०॥
 सोमस्यगालनेनासदायाचनहंगिरागीत्यास्तुत्यास्तिग्मंनसवनेषु

चुकुधंकरुशानेनयाचिषत्तद्गल्दाधमनयोभवंतिगलनमासुधीयते।
 आवाविशंविंदवभागल्दाधमनीनां।नानविषत्कीत्येतेभवतःप्रागलनाध
 मनीनामित्यत्रार्थः॥२४॥नपापासोमनामहेनारायासोनजह्नुवः।नपापा
 मन्यामहेनाधानानज्वलेनेनहीनाअस्यस्मासुत्रह्यमध्ययनेतपोदानक
 र्तेत्यपिरेवोचद्वकुरोभस्करोऽभयंकरोभोसमानोद्रवतीतिवा॥२५॥यव
 वृकेणाधिनाधमंतेषुंदुहतामनुषायदस्त्रा॥अभिदस्युंबकुरेणाधमंतोरु
 ज्यातिश्चक्रधुरार्याय॥यवमिववृकेणाधिनोनिवपंतौवृकोलांगलंभवति
 विकर्तनात्।लांगलंलगतेलांगलंलुहल्लंगलंलगतेलंनतेलंबतेवीर्नंदुह
 तोमनुषायदर्शनीयावभिधमंतौहृदस्युंबकुरेणज्योतिषावादेकेनवाऽयै

॥७१॥

ध्वरः पुत्रो वेकनाटा खलुकुसीदिनो भवति द्विगुणकारिणो वा द्विगुणदायि
नो वा द्विगुणं कामयं त इति वा। इन्द्रो विश्वं वेकनाटां अहर्हृत्तकं वापणीं र
भि॥ इन्द्रो यः सर्वान् वेकनाटान् हर्हरेः स्तुर्धृदशो यद्मान्यहानि पश्यंति न प
राणीति वा मि भवति कर्मणा पणीं श्वराजिनः॥२६॥ जीवानो अभिधेतना
दित्यासः पुराहयात्॥ कथं स्मृ हवनं क्रतुः॥ जीवतो नोऽभिधावताऽदित्याः
पुराहनना क्व एस्मृ ह्वानं क्रतु इति मस्याने जालमापन्नानामेतदां विवेदयं
ते मस्यामधो उदके स्य दंते माद्यंतेऽन्योन्यं सक्षयेणोति वा जालं जलचरं भ
वति जले भवं वा जलेशयं वा पुंरो हस्वानं हूणमित्यप्यस्य भवति। क एव नं ह
रणा दुर्वित्यपि निगमो भवति। सप्तमयो दोः कवयस्ततः सुस्ता सामेकामिद

॥७१॥

शमनुष्यान्। युधयस्य तेथमो नानहर्हृत्सु न्वतः सु न्वतो भ्यादधात्युपयस्यरा
जादिव्यस्य च पार्थवस्य च। वोष्कयमाण इति वोष्कयते कुनाते चर्करीतव
त्। सुमत्स्वयमित्यर्थः। उपप्रागात्कुमन्ने धायिमन्ने उपप्रेतुमां स्वयं यन्ने
मनो ध्यायियसे न त्याश्च मे धि कयेनो दिवि विष्टु दिव एषणे पु। स्थूरं राधः श
ताभ्यं कुसंगस्या दिवि विष्टु। स्थूरः समाश्रितमात्रो महान् भवत्यणुरणुस्य वीयो
समुपसर्गो लुप्तनाम करणो यथा संक्राते कुसंगो राजवत्तु वक्रगमनाद्वा
कुलगमनाद्वा कुरुः कृतं तेः क्रूरमित्यप्यस्य भवति कुलं कृत्वा ते वि कुषितं
भवति। हतो व्याख्यातो जिन्वतिः प्रसिद्धः। भूमिं पज्जति न्वंति दिवं जिन्व
त्यग्नय इत्यपि निगमो भवति॥२७॥ अतत्रो मात्रो महान् भवत्यभ्यमितो वा।

स्थि

॥७२॥

नि

यन्निति वा कामयमान इति वा वेति च य इति च चकार शाकल्य उदात्तत्वे मास्थ्या
 तस्य भविष्यदसु समाप्तमर्थी ॥ रथर्यतीति सिद्धस्तत्वे प्रथमं कामयत इति वा
 ॥ एष देवो रथर्यतीत्यपि निगमो भवति ॥ २८ ॥ धेनुं न द्रवपि न्वतमसक्रां ॥ अस्त
 क्रमं ती आधवमाधवनात् ॥ मतीनां च साधनं विप्राणां चाधवमित्यपि निग
 मो भवत्यनवब्रवोऽनवक्षिप्तवचनः ॥ विजेष हृदि द्रव्यं न ब्रवदस्यपि निगमो भ
 वति ॥ २९ ॥ अरायिकाणो विकटे गिरिगच्छ सदान्वे ॥ शिरिं बठस्य सत्वभिस्तेभि
 ष्वाचा तयामसि ॥ अरायिकाणो विकटे कणो विक्रांत दर्शन इत्योपमन्यवः कण
 तेर्वास्यादण्डावकर्मणः कणातिः शब्दाण्डावभाष्यते ॥ एकणतीति मात्राण् ॥ ७२ ॥
 भावात्काणो दर्शनाण्डावभावात्काणो विकटे विक्रांत गतिरित्योपमन्यवः कुटतेर्वा
 दर्शन

पुण्ड्ररोगात् ॥ सप्तैवमर्यादाः कवयश्चक्रस्तासामेकामप्यगच्छन्तं हस्वाभव
ति। स्तेयमत्तमाशोहणं ब्रह्महत्यां शूराहत्यां सुरापानं दुष्टतस्य कर्मणः पु
नः पुनः सेवां पातकेन तोद्यमिति। वत इति निपातः खेदानुर्कपयोः ॥ ३७ ॥ व
तो वतास्य मनैव ते मनो हृदयं वा विदामः ॥ अन्या किल लोकस्येव युक्तं प
रिघजाते लिबुजेव वृक्षं। वतो बलादतीतो वेमेति दुर्बलो वतास्य मनैव
ते। मनो हृदयं वा विदामोऽन्या किल लोकस्येव युक्तं लिबुजेव
वृक्षं लिबुजा व्रतति भवति लीयते विभजंतीति व्रतति वरणाच्च सतनाच्च त
तनाच्च। वाताप्यमुदकं भवति कात एतदाप्यापयति। पुनर्जो वाताप्यं विश्वं
द्रमित्यपि निगमो भवति। वनेन वा योन्यधायि च कन्या वनं द्रववायोवे पुत्रश्च।

॥७३॥

तआदुरेदेवोददातर्यमा। वामं पूषा वामं मंगो वामं देवः करुलती॥ वामं वन
 नरियं मवत्यादुरिशादुरणा तलः करुलती मगः पुरस्तात्तस्यान्वादेश इत्ये
 कं पूषेत्यपरं सोदंतो कोदंतकः पूषेति ब्रह्मणो॥ दनो विशदं द्रमध्रवाचः
 दानमनसो नो मनुष्यानि द्रमध्रुवाचः करु। अवीरामिव मामयं शराकराणि
 मन्यते॥ अबला मिव मामयं बालोऽपि मन्यते संशिशारिषुरिदं पुरिदं का
 मयमानोऽथापि तद्वदर्थे भाष्यतो वस्युः स्त्रो वसुमानि सत्रार्थः॥ अथ सु
 र्गव्यस्य युर्वस्युः पुरिदं इत्यपि निगमो भवति॥ ३१॥ किंते कृण्वंति कीकटेषु
 गावो नाशिरंदुहे न तपंति धर्म॥ आनो मरप्रमगंदस्य वेदो नैवाशारवं मघव
 न्रंधयानः॥ किंते कुर्वंति कीकटेषु गावः कीकटो नाम देशोऽनार्यनिवासः की

॥७३॥

कटाः किं कृताः किं क्रियाभिरिति प्रेक्षावानेव नाशिरंदुहे न तपंति धर्मं हर्म्यमा
 हरप्रमगंदस्य धनानि मगंदः कुसीदी मागंदो मामागमिष्यतीति च ददाति त
 दपत्यं प्रमगंदोऽत्यंतकुसीदिकुलीनप्रमदको वायो यमेवास्तिलोको न प
 रइति प्रेक्षुः पंडको वा पंडगः पन्नगः प्रार्द्रको वा प्रार्द्रयत्पांडवांशवाणा इव
 ब्रीडयति तत्सुखं नैवाशारवं नीचाशारवो नीचैः शारवः शारवाः शक्रो ते रा
 शाणिररणात्तन्नो मघव न्रंधयस्वेति रध्यातिर्वशागमनो बुद्धिषु भवति बु
 द्धो वाभिंदो वा मासमानो द्रवतीति वा॥ ३२॥ तु विक्षंते सुकृतं सूमयं धनुः
 सादु बुद्धो हिरण्ययः॥ उपजाते बाहुरण्या सुसंस्कृतं च द्रुपे च द्रुवथा॥
 तु निक्षं वदुर्विक्षेपं महाविह्वं पं वा ते सुकृतं सूमयं सुसुरवं धनुः साधयि

॥७४॥

तांते बुद्धो हिरण्यमय उभो ते बाहुरण्यो रमणीयो संग्राम्यो बह्वे अर्दनपाति
 नोगमनपाति नौ शब्दपाति नौ हरपाति नौ वामर्मण्यर्दनवेधि नौ गमनवे
 धिनौ शब्दवेधि नौ दूरवेधि नौ वा ॥३३॥ निराविध्यद्विरिष्य आधारयत्यक्
 मोदनं ॥ इन्द्रो बुद्धं स्वाततं ॥ इन्द्रं बुद्धं नव्याख्यातं हं दारकम् ॥३४॥ अयं यो
 होता किरुसयमप्यहं यत्स ॥ निरविध्यद्विरिष्य आधारयत्यक् मोदनमु
 दकदानं मेघं ॥ इन्द्रो बुद्धं स्वाततं ॥ मंजंति देवाः ॥ अहरह जीयेते मासि मास्य
 था देवा दधिरेह व्यवाहं ॥ अयं यो होता कर्त्ता सयमस्य कमप्यहं नमभिव
 हति यत्समं भुवंति देवा अहरह जीयेते मासे मासेऽर्धमासेऽर्धमासे वाऽथ ॥७४॥
 देवानि दधिरेह व्यवाहं मुल्वं मृणोतिर्वृणोते वी ॥ महत्तदुल्वं स्तु विरंतदासी

स्याद्विपरीतस्य विकृतिरिति सवति गिरिगच्छ सदानो नुवेश हकारिकैः शिरिं बिठ
 स्य सत्वभिः ॥ शिरिं बिठो मेघः शीर्यते बिठे बिठं मंतरिषां बिठं वीरिटे नव्याख्या
 तंतस्य सत्वे रुदकेरिति स्यात्तेष्वाचातयामोऽपि वा शिरिं बिठो मारद्वाजुः का
 लकणोपेतोऽलक्ष्मीर्निर्नाशयांचकार तस्य सत्वेः कर्मभिरिति स्यात्तेष्वा
 चातयामश्चात्पतिर्नाशने पराशरः पराशीर्णस्य वृषिष्यस्य स्तु विरस्य ज्ञे य
 ज्ञे ॥ पराशरः शयीते तुर्वसि स्रज्ज्यपि निगमो भवतीन्द्रोऽपि पराशर उच्यते
 पराशातयिता यातूनो ॥ इन्द्रो यातूनामभवत्परशर इत्यपि निगमो भवति ॥
 किं विदती विकर्तनं दती ॥ यत्रा बोद्धुं ददति किं विदती ॥ सापि निगमो भवति ॥
 करुलती कृत्तदती ॥ अपि वा देवं कंचिल्लत्तं दंतं दृष्ट्वैव मध्यतः ॥३०॥ वामं वामं

नि० पू०

अ६

॥७५॥

अथोक्तं त्रिपुरेयं । तदा इत्युक्तं श्रीपद्मो नाम मन्त्रो मन्त्रावली
अथोक्तं त्रिपुरेयं । तदा इत्युक्तं श्रीपद्मो नाम मन्त्रो मन्त्रावली
नेत्रविन्दते निरादर्य मन्त्रोक्तिः । तदा इत्युक्तं श्रीपद्मो नाम मन्त्रो मन्त्रावली
अथोक्तं त्रिपुरेयं । तदा इत्युक्तं श्रीपद्मो नाम मन्त्रो मन्त्रावली

॥७५॥

दित्यपि निगमो भवत्यृवी समपगतपा समपचितपा समपहतपा समनंत
हितपा संगतपा संवा ॥ ३५ ॥ हिमेनाग्निं घ्नं समवारयेथां पितुमती मूर्जं मस्मा
अधत्तं ॥ च वी से अत्रिमन्विना वनीत मुनिन्यथुः सर्वगणं स्वस्ति ॥ हिमेना
दके नग्रीष्मांतेऽग्निं घ्नं समह्वरवारयेथाम नवीतां चास्मा दुर्जं मधत्तमग्न
ये यो यमृवी स एथिव्यामग्निं रंतरोषधिवनस्यतिष्ठ सुत मुनिन्यथुः सर्व
गणं सर्वनामानं गणो गणानाहुणा श्रयद्दृष्टय ओषधय उद्यंति प्राणिनश्च
एथिव्यां दंतं भिनोरूपं ते नै नोस्तोति स्तोति ॥ ३६ ॥ ॥ अथ मृद्वरवर्त ॥ ॥
तमग्नेऽलात्ता उद्दृष्टा जा स उपलप्रक्षिणी कारु रहमस्मे तेषां यत्त इवाश्र
वहि सोमानं स्वरणमिद्रा सोमा कृणुष्व पाजस्ता अघ्रेऽस्ति हि वोऽस्तर्त्तस्ते